

ODNOS PREMA ŽIVOTU Kontekst biocentrične orijentacije

Ivan Cifrić

Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Filozofski fakultet
Odsjek za sociologiju
Ivana Lučića 3
10000 ZAGREB
e-mail: icifric@ffzg.hr

Sažetak

U radu se analiziraju rezultati empirijskog istraživanja percepcije «odnosa prema životu» (biocentrizam). Hipoteza rada je da je biocentrizam višedimenzionalan i da su pojedine dimenzije biocentrizma povezane s dimenzijama percepcije problema: «shvaćanje smrti i smisla života», «odgovornost za život», «socijalnoekološke orijentacije» i «vjerovanje».

Istraživanje je provedeno na pet fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 2004. g. (N=492) prve i završne godine studija. U analizi su primijenjene tehnike bivarijatne i multivarijatne statistike.

Faktorska analiza utvrdila je tri dimenzije (faktora) biocentričnosti: «poštovanje života» (F1), «autonomija prirode» (F2) i «zaštita života» (F3). Istom tehnikom utvrđeni su faktori (dimenzije) na drugim primijenjenim instrumentima. Korelacija dimenzija «biocentrizma» s dimenzijama utvrđenim na drugim instrumentima pokazala je pozitivnu povezanost: «poštovanju života» relativno su skloniji ispitanici koji preferiraju «odgovornost za sav život», smisao života nalaze «u vjeri u Boga», «ekocentrično» su orijentirani, «kršćanske vjere», ženskog spola i studiraju na Katoličkom bogoslovnom fakultetu (KBF); «autonomiji prirode» relativno su skloniji ispitanici koji preferiraju «odgovornost samo za ljudski život», smisao života nalaze u «individualizmu», «antropocentrično» su orijentirani, skloni «praznovjerju-stereotipi», muškog su spola; «zaštiti života» relativno su skloniji ispitanici koji preferiraju «odgovornost za sav život», smisao života nalaze u «vjeri u Boga», «ekocentrično» su orijentirani, «kršćanske vjere» i studiraju na KBF-u.

Ključne riječi: biocentrizam, odgovornost za život, religija, smisao života, socijalnoekološke orijentacije, studenti

I. UVODNO

1. Bioetika i zaštita života – nova epoha

Diferencirana racionalnost postmoderne omogućila je nastavak procesa modernizacije i legitimirala različite teorijske pristupe i discipline i tako označila novo razdoblje čovjekova načina mišljenja¹. Pojavom neologizma a zatim i znanosti bioetika sedamdesetih godina prošloga stoljeća (Potter, 1971; Kimura, 1996; Šegota 1994, 1998) drži se da je započela nova epoha u ljudskoj povijesti (Čović, 2004:153; Tomašević, 2005) u kojoj će novo područje znanstvenih istraživanja, humanističkih i etičkih promišljanja, pridonijeti poticaju jednom bitno drugačijem odnosu prema

¹ Rad je napisanu sklopu projekta «Modernizacija i identitet hrvatskog društva». Napomena: zbog dužine članka, uvodni dio je znatno skraćen a izostavljena je rasprava o rezultatima.

životu i skrbi za život, naravno, i optimističnom očekivanju perspektive čovječanstva. Nova epoha je započela (Featherstone, 1995; Rifkin, 1999; Huntington, 1998, itd.) ali je upitno je li s njom uistinu započela i epoha *nove* odgovornosti i razumijevanja života. Umjesto temeljnih vrijednosti građanskog društva «sloboda», «jednakost» i «bratstvo», danas se sve više govori o «autonomiji», «solidarnosti» i «odgovornosti», koji postaju novi problemi. Istodobno se rađa sumnja i nada! Sumnja, zbog tendencijskog pogoršanja uvjeta života i ugrožavanja samoga života, a nada zbog vjere u čovjekov razum i savjest.

Usprkos razvoju bioetičkog i ekološkog diskursa, u globalnoj perspektivi post/moderni svijet zadržava modernu logiku: ne obazire se previše na moralne aspekte problema života i njegove perspektive niti na etička načela. Kulturna evolucija čovječanstva jednostavno se nastavlja. Svijet je postao neskrupulozan i to na svim razinama: kako unutar modernih društava, tako i između njih i predmodernih društava. Svjetsko siromaštvo i glad, nepismenost i bolesti, eksploatacija i ratni sukobi, zagađivanje okoliša i biogusarstvo (Shiva, 1998) itd., ne pogađaju osobito moral razvijenih društava jer su logične posljedice nerazvoja i cijena progresa. Nastala su dva neravnopravna svijeta: «jedan svijet», iako policentričan (SAD, Japan, Europa (Huber, 1995:25) - perspektivan i paradigmatičan i jedan «polusvijet», «svjetska periferija», katkada i europska (Mendras, 2003:9) - razvojno problematičan i razvijenima opterećujući.

Etička načela na kojima je konstituirano moderno društvo (svijet) dovoljna su za njegovo postojanje: omogućavaju linearnost i kontinuitet neo/liberalne ekonomije i prilagođavanje izazovu «zajednice života». Ipak, pitanje je dokad (Gruhl, 1979, Gruhl, 1985; Meadows, 1973) ili s kakvim promjenama u globalnom konceptu razvoja (Radermacher, 2003) u nastavku odčaravanja (rašćaravanja) «staroga svijeta» i konstrukciji (zaćaravanju) «novoga svijeta» - pravednijeg svjetskog poretka. Zato je nužan novi prosvjetiteljski «skok» kao «drugo prosvjetiteljstvo» - «ekološko prosvjetiteljstvo», koje bi restauriralo vrijednosti cjeline, tj. «zajednice života» na Zemlji kao «ekološko civiliziranje» (Kösters, 1993).

2. Bioetička pitanja - pitanja političke prakse i civilnog društva

Gotovo da nema područja rada i života u kojemu ne susrećemo neki od bioetičkih problema. Osim povećanja količine proizvoda, izbirljivo tržište «traži» bolju kakvoću proizvoda, a proizvođači veću zaradu dok trećina nerazvijanog svijeta gladije. To je poticaj za eksperimentiranje i proizvodnju genetski modificiranih biljaka odnosno životinja, na što javnost reagira zahtjevom za zabranom eksperimenata.

Povećanje stanovništva svijeta izaziva moralne dileme. Jedni zagovaraju ograničavanje porasta svjetske populacije (kontracepcijska sredstva, pobačaj). Postoje agencije (Agencija za međunarodni razvoj – USAID) čiji je cilj sterilizacija jedne četvrtine žena svijeta (Ray i Schaap, 2004:39). Drugi opravdavaju svako rođenje djeteta kao «dar» i protive se pobačaju kao napadu na život i čovjeka kao osobu.

Znanstveni i tehnički progres omogućava mijenjanje genske strukture organizma. Menadžment stvarima prenio se na menadžment životima. Gdje je granica genetičke intervencije nije više znanstveno ili tehničko pitanje, nego moralno i političko pitanje, ali za Pottera (1988) i pitanje globalne bioetike (Matulić, 2001: 210-11, 336-9; Tomašević, 2005:254). Ranije istraživanje je pokazalo da 86% ispitanika odobrava gensku intervenciju radi terapije a samo 14% radi promjene genske strukture (Cifrić, 2000:158). Odluke o životu, poglavito čovjekovu postale su dio političke prakse putem različitih mehanizama: donošenjem zakona, formiranjem etičkih povjerenstava za ocjenu postupaka liječnika, znanstvenika, uvoznika proizvoda itd. Za njihove odluke sve više je zainteresiran demos, jer ga se to neposredno tiče, pa je htijući-nehtijući involviran i u ovu sferu političkog odlučivanja.

Zato je potpuno legitimno pitanje je li čovjekova rodna i socijalna budućnost, a naročito čovjekov život, uistinu u «čovjekovoj ruci» (Altner, 1998) ili su okolnosti življenja života već izmakle kontroli razuma.

U donošenju odluka o pojedinim pitanjima zaštite života mudri političari uvažavaju glas javnosti i traže potporu naroda, iako ne uvijek za općedobrobitne odluke jer i oni na vlasti imaju svoje interese i ne zastupaju uvijek volju većine. Poznavanje raspoloženja demosa potrebno je u svakom slučaju za odlučivanje o pitanjima života a u demokratskom društvu i njegova aktivna uloga.

3. Sociološka istraživanja – empirijska podloga moralnog promišljanja

Sociologija danas ima značajnu ulogu u području istraživanja bioetike i bioetičkih orijentacija (Matulić, 2001:463-467; Cifrić, 2001), jednako kao i u nekim drugim područjima. Njezina empirijska istraživanja mogu pokazati ne samo mišljenje građana o nekom problemu, nego i sadržajnu «pozadinu» oblikovanja takvog mišljenja, odnosno lepeze mišljenja. No, ne radi se samo o empirijskim sociološkim istraživanjima, nego o teoretskim sociološkim istraživanjima koja analiziraju obilježja slojne strukture društva, stanje strukture svijesti, promjene vrijednosne strukture itd. Takve istraživanja su potrebna radi utvrđivanja glavnih socijalnih nositelja neke ideologije i sustava vrijednosti koji legitimira ponašanje pojedinca i skupina. Jer, svako društvo mora imati svoj «socijalni stup» koji daje pečat sustavu vrijednosti. Otkad su se u modernom društvu formirali srednji slojevi, postali su i ostali taj «socijalni stup» vrijednosti. Sustav vrijednosti razvijenih društava počiva na sustavu vrijednosti srednjih slojeva, u totalitarnim političkim sustavima počiva podvojenosti formalnog sustava vrednota političke elite i sustava vrednota većine građana. Niti najmudriji i najpravedniji zakon ili politička odluka koji se usvoje, ne mogu primjereno omogućiti funkcioniranje zaštite života, ako se ignorira javnost - demos. Stoga držimo da su društveno opravdana istraživanja sustava vrednota, a u tom sklopu i percepcije života.

II. SOCIJALNI I TEORETSKI KONTEKST ISTRAŽIVANJA

1. Socijalni sklop bioetičkog diskursa

Povećanje napretka povećava i rizičnost života: s jedne strane kao ugrožavanje uvjeta života a s druge strane neposrednim ugrožavanjem samoga života. Odnos prema životu postaje odnos prema opstanku, a bioetika znanost o preživljavanju živih vrsta, naroda i kultura (Matulić, 2001:53, 426). Oba aspekta ugrožavanja života imaju istu pretpostavku: paradigma napretka s okolišu nepodnošljivim inovacijama (Ömer-Rieder, 2005) koja uvažava kvantitativna mjerila «napredovanja» i zahtijeva prilagođavanje etičkih načela tehničkom napretku. Postoje i radikalne kritike «tehničke civilizacije» i zagovori radikalnog ekologizma (Markus, 2004).

Unatoč kritikama različitih koncepcija rasta uključujući i održivi razvoj, globalni akteri u gospodarstvu i politici nastavljaju «propovijedati» ideologiju eksponencijalnog rasta i povećanja potrošnje po kojoj je bolje «imati a ne biti» i za koju je BDP-a mjerilo razvoja i blagostanja (Weinzierl, 2005) a profit motiv proizvodnje². Posljedice ideologije rasta (između ostalih) su i globalne klimatske promjene, smanjenje biološke raznolikosti i «genska erozija» (Wolff / Petschow, 2004), te iscrpljivanje prirodnih izvora i ratovi za prirodne resurse (Brock, 2004; Renner 2004).

Zaoštavanjem pitanja o ugrožavanju života, počevši od čovjekova života (pobačaj, eutanazija...) do živog svijeta (smanjenje biološke raznolikosti) kao i pogoršavanjem uvjeta razvoja života (zagađenje okoliša, klimatske promjene, učinak staklenika), pitanje života je postalo predmet konfrontacija različitih etičkih stajališta koja propituju stanje i bilo zapadne civilizacije. U tome se naročito sučeljavaju dva stajališta: antropocentrizam i biocentrizam. Biocentrizam kritizira antropocentrizam, bilo zbog njegova ograničenog utemeljenja bilo zbog pripisanih negativnih posljedica za život općenito i za cijelu prirodu, ali ima i sam teškoća s pokušajem utemeljenja povezujućeg osnovnog obrasca, pa na njega pada sumnja povratka u prednovovjekni naturalizam izjednačavanjem čovjeka i ostalih živih bića. Zato poseže za stupnjevitim katalogom vrijednosti i povezanosti života uzimajući kao kriterij postojanje različitih osjećaja (boli, sreće, veselja) ili inteligencije. Zagovornici antropocentrizma nastoje obraniti izrazito različitu čovjekovu poziciju u odnosu na ostali živi svijet s tim da čovjek kao razumno i slobodno biće ima etičke dužnosti, ne samo prema sebi, nego i prema prirodnom i kultiviranom svijetu.

2. Polazište u istraživanju

Istraživati percepciju života (kao takvog i pojedinih oblika života) znači da treba riješiti dva problema: prvo, potrebno je konkretizirati pojam života i definirati ga na način prihvatljiv za sociološko empirijsko istraživanje; drugo, potrebno je

² «Ideologiji rasta» suprotstavljena je koncepcija o «granicama rasta». Primjerice, Meadows sa suradnicima u prvoj knjizi (Meadows, 1973), zatim u ponovljenoj analizi (Meadows 1992) i konačno u trećoj obuhvatnijoj analizi u proteklih trideset godina (Meadows, 2004).

prihvatiti neku teoriju po kojoj se život percipira, odnosno procjenjuje. Glede toga pošli smo od teze da je svaki život vrijedan: nema nevrijednog života (Altner, 1998:1, 1991:69) i da život ima svoj smisao u samom svom postojanju. Taj načelan stav (temeljen na uvjerenju a ne znanstvenom dokazu) zahtijeva da se s uvažavanjem (respektom) odnosimo prema svakom životu. To nikako ne znači da se čovjek izjednačuje sa životinjom, tj. da prihvaćamo (animalni) egalitarizam po kojemu je čovjek reduciran na razinu životinje ili da se životinja uzdiže na rang čovjeka. Naravno, praksa nije kriterij utemeljenja etičnog odnosa, jer o etičkim načelima ne odlučuje plebiscitarna praksa pa niti demokratska većina. Prema čovjeku se treba uvijek (čovječno) odnositi kao prema cilju a nikako kao sredstvu, iako se u praksi nije uvijek tako postupalo, a nažalost i ni danas.

Odnosi unutar «zajednice života» (*community of life*) shvaćeni su relacijski što znači da se dosadašnja evolucija zbivala i bila omogućena ukupnim kompleksnim odnosima među živim vrstama u prirodi. Njihovi uzajamni odnosi, zajedno s prirodnim faktorima polučili su stanje prirodnoga i kultiviranog svijeta kakav je danas. Život (kao takav) ima intrinzičnu vrijednost, vrijednost po sebi, shvaćali njegov postanak teološki ili sekularno. Po nekima žive vrste i ekosustavi imaju vrijednost po sebi jer su za život cjeline prirodne zajednice važan član (apriorna vrijednost). Ali, neku živu vrstu možemo procjenjivati kao vrijednu, ne samo prema njezinom mjestu u odnosu na ukupan doprinos biosfernoj zajednici, nego prema važnosti za čovjeka i ljudsku zajednicu (utilitarno, posljedično). Taj doprinos nije uvijek jednostavno praktično utvrditi, jer ono što nam se čini danas nevažno, sutra može biti itekako važno, i obrnuto. Biljne vrste za koje se jučer smatralo da su običan korov, danas su nezamjenjive u farmaceutskoj industriji. Neke vrste životinja ili ptica smatrane su običnim grabežljivcima, a u prirodi su korisni čistači, higijeničari. (Sve vrste ipak nemaju jednako značajnu ulogu u biosfernoj zajednici niti za čovjeka, pa se hijerarhijski pozicioniraju). Čovjek (s obzirom na njegove tehničke i duhovne mogućnosti, povijesno iskustvo) može najviše naštetiti u održanju biosferne zajednice, a može i značajno doprinijeti njezinu održanju. Zato je čovjek u «zajednici života» na vrhu hijerarhije vrijednosti oblika života, ali ima i posebnu odgovornost. Jer, «što bi bila moralnost bez odgovornosti, što odgovornost bez slobode, što sloboda bez povezanosti?» (Küng, 2005:210).

3. Razumijevanje nekih pojmova u istraživanju

3.1 Život

Prema dosadašnjim prirodoznanstvenim spoznajama život na Zemlji traje već 3,5 milijardi godina. Ne znamo kako je nastao, osim da vjerujemo religiji ili znanosti. Život možemo shvatiti kao (a) organsko, individualno živo biće, kao (b) trajanje (život) neke vrste – biljne, životinjske ili ljudske vrste, ali i (c) život kao takav (meta-razina). Život uključuje sve oblike (forme) života putem kojih sebe reprezentira, a u čovjekovoj svijesti se izražava kao pojavnost vrijedna zaštite (Altner, 1991:69). (Još je Aristotel razlikovao tri vrste života (skupine živih bića) prema

njihovim svojstvima: vegetativni (biljke – rast i umnožavanje), senzitivni (životinje – percepcija, pokretljivost, težnja) i racionalni (čovjek – obilježja prethodne dvije skupine, ali i racio sa spoznajnim mogućnostima i slobodom odlučivanja kao temeljem za moralnost, iskustvo, ljepotu i smisao). Postoji opći konsenzus oko obilježja u shvaćanju života: reprodukcija - sposobnost organiz(a)ma da proizvodi svoju vrstu; mutacija – mijenjanje strukture nasljednih osobina; metabolizam – upravljanje organizma razmjenom materijala. Po teoriji evolucije život i njegovi oblici se mijenjaju i razvijaju zahvaljujući promjenama vrsta i unutar vrsta (varijacije) i izboru (selekcija), a po konzervativnom teološkom tumačenju vrste su nepromjenjive, onakve kakve je biblijski Bog stvorio. Danas i teolozi prihvaćaju činjenicu evolutivnih promjena u kojima je «čovječanstvo produkt dugog kozmičkog razvoja» (Küng, 2005:102).

U širem smislu termin život katkad se primjenjuje i na neke druge neorganske strukture. Primjerice, život neke civilizacije (kulture) ili životni vijek nekog proizvoda, dakle na trajanje koherentnih struktura i oblika antropogenog porijekla. Civilizacija (kultura) ima svoju povijest: nastanak, razvoj, kulminacija i propast. Nastale su (Huntington, 1998:64-67) ali i nestale brojne civilizacije (Spengler, ?; Toynbee, 1970:148). Katkad se termin život primjenjuje se i u sintagmi «životni ciklus» nekoga proizvoda.

U našem istraživanju život je shvaćen kao konkretni (a) oblik života (organska struktura) koji se odnosi na ljude, životinje i biljke, ali i (b) općenito «život kao takav», tj. odnosi se na sve oblike života zajedno, na sve što živi, sveukupni život.

3.2 Zajednica života

Većina živih bića živi u nekom obliku zajedništva – trajno ili povremeno, u nekoj zajednici. Skupine zajednica tvore veće cjeline (ekosustave) sve do biosfer(n)e zajednice, odnosno ekosfere Zemlje kao samostojne smislene tvorevine sa vlastitom dinamikom (Taylor, 1986; Naess, 1987; Leopold, 1966). Riječ je dakle o «globalnoj zajednici života» (*global community of life*) kao temelju ljudskog iskustva i odnosa čovjek – priroda. Toj zajednici pripada i čovjek kao član (dio) zemaljskog ekosustava, bez obzira da li je i koliko tijekom svoje kulturne povijesti bio svjestan te činjenice (Ponting, 1993:17; Hughes, 2001:5-6). Pojmom «zajednica života» ovdje se supstituiraju dva modela: «model zajednice», koji vidi čovjeka kao građanina biosfere (život zemaljskog svijeta) i «organički model», koji vidi čovjeka kao organ u velikom organizmu, tj. na planeti Zemlja (Marietta:1995:4).

U kartezijanskoj tradiciji moguće su dvije zajednice života: zajednica ljudskog života i zajednica svega života. Prvu se naziva «sociosfera» (društvo, kultura), a drugu «biosfera», odnosno «ekosfera» (priroda). Njihova odvojenost nije stvarna, nego je konceptualne naravi, konstrukcija. U stvarnosti one nisu međusobno konkurirajuće nego harmonizirajuće zajednice, jer tvore jedinstvenu mrežu života u ekološkim uvjetima na Zemlji. Posljedica njihova razdvajanja dovela je do

izdvajanja i izuzimanja čovjekove vrste (društva) iz biosferne zajednice života (prirode) i to na način da je ova druga postala objekt, materijalna osnova prosperiteta čovjeka i društva. Termin «zajednica života» povezuje razdvojene zajednice u jednu na osnovi holističkog pristupa životu. Priroda jest prirodna osnova na kojoj je čovjek stvorio svoju kulturu od njezinih prvih početaka sve do danas. Ta «prirodna priroda» mijenja se čovjekovim kolonizacijskim utjecajem (Fischer-Kowalski et al, 1997) i kao promijenjena postaje «društveno prirodno stanje» (Görg, 1999) kulturnog razvoja. Tako čovjek, naročito moderni čovjek, sve više živi i kolonizira već koloniziranu prirodu. Prirodni okoliš se mijenjao utjecajem dviju revolucija (Steiner, 1992:207): neolitskom - agrarnom, odnosno «prvom velikom tranzicijom» a naročito industrijskom (fosilnom) revolucijom, odnosno «drugom velikom tranzicijom» (Ponting, 1993:37-67, 267-294). Veliki skokovi u čovjekovoj kulturnoj evoluciji utjecali su na potrebu holističkog shvaćanja odnosa života na Zemlji. S takvim promjenama nastupaju novi etički izazovi: za ekocentričnu etiku - humanizam a za antropocentričnu – naturalizam.

U istraživanju smo pošli od koncepta globalne zajednice živoga svijeta na Zemlji u kojoj je čovjekova zajednica (društvo tijekom povijesti i danas) oblik organiziranja i međusobnog komuniciranja ljudske vrste i kao takva je u relacijskom odnosu koji određuje njezinu poziciju u zajednici života: istodobno je u konfrontaciji s okolišem i adaptaciji na okoliš (akomodaciji). Prosperitet ljudske zajednice nije neovisan od opstanka biosferne (prirodne) zajednice, dakle i od opstanka ne-ljudskih živih bića (odnosno ekosustava i biotopa). Sva ona imaju svoje mjesto u životu biosferne zajednice i čovjekove zajednice, koliko god to čovjek različito shvaćao i prema njima se odnosio u pojedinim razdobljima svoje povijesti.

3.3 Biocentrizam i biocentrična orijentacija

Biocentrizam kao termin uglavnom se razumijeva u odnosu na antropocentrizam, iako znači usmjerenost na život (life-centred). Označava proširenje poštovanja i dužnosti na čovjekov susvijet i raznolikost života u njemu: životu i prirodi kao cjelini pripada poštovanje i dostojanstvo (A. Schweitzer, 1997; P. W. Taylor, 1986;), iako postoji različito vrednovanje konkretnih oblika (vrsta) života kao «kreatura» (Altner, 1998). Ovisno o tome procjenjujemo li ih kao posjednike svijesti pa su «subjekt života» (Regan) ili prema koristi za opće dobro (Singer), definiramo i njihova prava. Međutim, antropocentrizam i biocentrizam u konceptu zajednice života nisu pojmovi dvaju isključivo suprotnih polova, iako se (u konfrontaciji čovjeka i okoliša, odnosno prirode) označavaju kao etički suprotne pozicije. U obje pozicije (biocentričnoj i antropocentričnoj etici) sadržana je nužnost zaštite i očuvanja i prirode (okoliša), ali se razlikuju po primatu dostojne zaštite u smislu subordinacije životnih potreba i prava (Altner, 1991:33), tj. primata čovjekova života ili života uopće.³ Visković ga definira kao «etičko rasuđivanje koje misli dobro svih živih

³ Razmišljanja o biocentrizmu vidi u člancima Tonči Matulića u Glasu Koncila br. 36, 37,38, 39 na str. 9, u rujnu 2000. godine.

bića i nastoji rješavati sukobe među njima tako da apriori ne nadredi svako ili bilo koje dobro čovjeka svim dobrima ne-ljudskih bića» (Visković, 2001:812). U istraživanju smo pošli od teze da obje pozicije – antropocentrizam i biocentrizam – istodobno postoje u strukturi svijesti neke populacije, što je moguće empirijski utvrditi. Ovdje se radi o shvaćanju biocentrizma, odnosno biocentričnosti kakvog ga susrećemo u neposrednom životu.

Antropocentrizam je vrijednosno stajalište koje uzima čovjeka kao vrhovnu vrijednost, kao središte, prema kojoj se određuju kriteriji procjenjivanja svih ostalih živih bića i čovjekov odnos prema njima kao njegovu okruženju. Etički mu suprotne pozicije najčešće se (pored biocentrizma) spominju patocentrizam i holizam. Antropocentričnim stajalištem dominira »statičnost«, a u biocentričnim «otvorena spirala» i «dinamičnost» (Altner, 1991:200). Štoviše, zbog čovjekovih kulturnih obilježja, čovjeka izuzima iz cjeline prirode (ekosferne zajednice) i nadređuje joj ga. To je načelna orijentacija, ali u svakoj civilizaciji i kulturi socijalno se definira pojam čovjek i njegova ljudska vrijednost (robovi, aparthejd, nacizam).

Kao i antropocentrizam, biocentrizam je također vrijednosno stajalište odnosa prema životu koje kao ključnu vrijednost uzima život i njemu kao kriteriju podređeno je i moralno vrednovanje čovjekovih aktivnosti prema ostalim oblicima života. Paul W. Taylor smatra da se biocentrični pogled na prirodu temelji na četiri načela, odnosno uvjerenja: da su članovi zemljine zajednice života (*earth's community of life*) kao i druga bića; da je ljudska vrsta integralni element u sustavu međuovisnosti i to tako da ne ovise samo o fizičkim uvjetima, nego i o relacijama prema drugim živim bićima u mreži ovisnosti; da je svaki organizam teleološki centar života u smislu unikatnog individualnog postizanja vlastitog dobra slijedećem vlastitog puta; da ljudi kao takvi (po sebi) nisu inherentno superiorni prema drugim živim bićima (Taylor, 1986:99-100). Biocentrični pogled na život na taj način ne pretpostavlja nužno dokidanje svake razlike između različitih oblika života na Zemlji, pa i one između čovjeka i ostalih oblika života. Tako izraz biocentrizam podrazumijeva shvaćanje pojma život i na «meta-razini». Meta-razina ne svodi život na biološku činjenicu (kao radikalni – egalitarni biocentrizam) nego ističe ukupnosti njegova značenja u «zajednici života». Ako ne vrednujemo život kao takav, teško ćemo vrednovati i ljudski život. Postoje različite koncepcije, odnosno «modeli» razumijevanja razine konkretnog života. U načelu život se može shvatiti antropocentrično i odnositi se isključivo na ljudski život, život ljudske vrste, a može se shvatiti i ekocentrično i odnositi se na sav ostali život (oblike života). Biocentrizam se zato može tumačiti kao opće stajalište o životu kao ključnoj vrijednosti koje sadrži više biocentričnih orijentacija u vrednovanju života. U najmanju ruku u njemu razlikujemo (načelno) dva biocentrična stajališta: «antropocentrični biocentrizam» i «biocentrični biocentrizam». Iz toga slijedi da se u kontekstu bioetike mogu razlikovati «biocentrična bioetika» i «antropocentrična bioetika», tj. etika koja «život» kao moralni objekt definira kao «samo ljudski» život ili kao «sav život».

Biocentrična orijentacija (o kojoj je ovdje riječ) je konstrukcija koja se temelji na iskustvu empirijskih činjenica, što podrazumijeva postojanje više dimenzija odnosa prema životu, (odnosno latentnih struktura) koje označavaju smisao konkretne biocentrične orijentacije u kontekstu hijerarhije vrednota, stavova i potencijalnog ponašanja prema životu. U statističkoj obradi rezultata istraživanja to se nastoji pokazati utvrđivanjem (faktora, odnosno dimenzija) pojedinih smislaonih lokacija biocentričnosti.

III. METODOLOŠKA NAPOMENA

Ciljevi rada. Dva su cilja ovoga rada: prvo, prikazati rezultate empirijskog istraživanja mišljenja studenata o vrijednosti života tj. o odnosu čovjeka prema ostalom živom svijetu, koji su utvrđeni na instrumentu nazvanom «biocentrizam»; drugo, pokazati povezanost (korelaciju) faktorskih struktura na instrumentu «biocentrizam» sa faktorskim strukturama utvrđenim na instrumentima primijenjenim na neke druge bioetičke (istraživačkim) probleme: odgovornost za život, smrt i smisao života, socijalnoekološke orijentacije i vjerovanje. Sekundarni cilj je mogućnost (a) da se objasni struktura biocentričnosti, odnosno biocentrizma i (b) omogući kritička valorizacija tog instrumenta, tj. da se na osnovi dobivenih rezultata doradi postojeći instrument «biocentrizma» i primijeni ga u nekim drugim istraživanju u drugim sredinama.

Istraživački problem. Praktični problem provedenog istraživanja (2004.) bio je odgovoriti na pitanje kakav je odnos studenata prema bioetičkim problemima, te je (u upitniku) definiran kao niz parcijalnih problema, odnosno kao pojedini aspekti jednog cjelovitog pogleda na bioetičke probleme, koji zajedno tvore neku cjelinu. To su bili: (a) odnos čovjeka prema životu i ostalim živim bićima - antropocentrična i biocentrična orijentacija, (b) socijalnoekološke orijentacije, (c) koncepcije čovjeka, (d) kloniranje, (e) genetički inženjering, (f) status ljudskog embrija, (g) pobačaj, (h) medicinski potpomognuta oplodnja, (i) eutanazija, (j) odgovornost čovjeka za život, (k) prava živih vrsta, (l) motivi odnosa prema neljudskom živom svijetu, (m) osobna vjerovanja, (n) religioznost, (o) darivanje (doniranje) ljudskih organa.

O rezultatima toga istraživanja dosad je objavljeno nekoliko radova (Cifrić, 2005; 2005a; Nikodem, 2005) i referirano na nekoliko (domaćih međunarodnih) znanstvenih skupova (Cifrić/Nikodem 2005; Cifrić, 2005b, 2005c; Nikodem 2005a, 2005b).

U ovom radu analiziraju se rezultati samo jednog istraživačkog problema definiranog kao biocentrični odnos ispitanika prema životu - *biocentrizam*. Polazno pitanje bilo je postoji li biocentrična orijentacija i koja su njezina obilježja. U središtu analize su empirijski rezultati primijenjenog instrumenta nazvanog «biocentrizam» koji je poslužio kao okosnica analize s kojim se dovode u svezu rezultati dobiveni na nekim drugim instrumentima. Konkretno, zanimalo nas je kako (a) studenti percipiraju život, (b) postoji li dimenzionalnost prostora u

percepciji života, te (c) u kakvom su odnosu dimenzije (faktori) percepcije života i dimenzije (faktori) percepcije nekih drugih spomenutih problema, od kojih smo ovdje analizirali samo četiri: (a) odgovornost za život, (b) percepcija smrti i smislu života, (c) socijalnoekološke orijentacije i (d) vjerovanje.

Hipoteze. U radu se pošlo od hipoteze da postoji «biocentrična orijentacija» među studentima po kojoj

(a) većina ispitanika ima pozitivan odnos (percepciju) prema životu kao vrijednosti (što se može pokazati distribucijama frekvencija) što znači da visoko cijene život, ali se

(b) percepcija života, odnosno latentna struktura odnosa ispitanika prema životu (donekle) razlikuje (što je moguće utvrditi faktorskom analizom), tj. da postoji više dimenzija shvaćanja života (faktori). Dimenzije (faktori) mogu biti međusobno (pozitivno ili negativno) povezane ili pak neovisne što znači da u tom slučaju vjerojatno pripadaju različitim širim konceptima života. Naime, percepciju života ispitanici vjerojatno temelje na nekim (latentnim) konceptima koji stoje u «pozadini» njihove percepcije.

(c) da su faktori (dimenzije) biocentrizma povezani sa (a) dimenzijama (faktorima) percepcije nekih drugih bioetičkih problema («odgovornost za život», «smrt i smisao života»), (b) sa orijentacijskim dimenzijama («socijalnoekološke orijentacije» i «vjerovanja»). To smo provjeravali bivarijantnim korelacijama. Za svaku od tih relacija postavljena je posebna hipoteza, navedena u tekstu rada.

Također smo pretpostavili i (d) da postoje statistički značajne razlike u sklonosti između skupina ispitanika s obzirom na obilježja (političko samopozicioniranje, mjesto najdužeg boravka, imovno stanje obitelji, spol, godina studija i pripadnost fakultetu) na pojedinim dimenzijama (faktorima) utvrđenim na instrumentu «biocentrizma» (što se provjeravalo analizom varijance).

Provođenje istraživanja i uzorak. Terenski dio istraživanja proveden je u ožujku i travnju 2005. godine u okviru projekta «Modernizacija i identitet hrvatskog društva» (130400) kao dodatni angažman istraživača na projektu i kao tematsko proširenje projekta. Na zamolbu istraživača za dodatna skromna sredstva Ministarstvo znanosti obrazovanja i športa oglušilo se. Istraživanje je zato provedeno na studentskoj populaciji na prigodnom uzorku studenata prve i završne godine studija (N=492) na pet fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: Filozofskom fakultetu, Fakultetu strojarstva i brodogradnje, Katoličkom bogoslovnom fakultetu, Medicinskom fakultetu i Prirodoslovno-matematičkom fakultetu. Primijenjena je metoda skupnog anketiranja.

Realizirani uzorak: 60,9% s prve i 39,1% sa završne godine; 55,7% muških i 44,3% ženskih ispitanika/ca; 27,8% je bilo sa Filozofskog fakulteta, 28,0% sa Fakulteta strojarstva i brodogradnje, 19,9% sa Katoličkog bogoslovnog fakulteta, 13,2% sa Medicinskog fakulteta, te 11,0% sa Prirodoslovno-matematičkog fakulteta.

Instrumenti. Za nekolicinu istraživačkih problema (u cijelom istraživanju) izrađeni su instrumenti od niza tvrdnji kojima su bile pridružene skale ne/slaganja. Primijenjeno je više instrumenata. Osnovni instrument bio je konstruiran od 14 tvrdnji (čestica), a nazvan je «biocentrizam». Svakoj tvrdnji na instrumentu pridružena je skala od pet stupnjeva kojom se utvrđuje stupanj ne/slaganja. Za istraživanje mišljenja ispitanika o drugim problemima, konstruirani su također posebni instrumenti. Rezultati dobiveni na tim instrumentima korišteni su u interpretaciji utvrđenih faktora na instrumentu «biocentrizmam».

Statistička obrada. Primijenjene su tehnike univarijatne, bivarijatne i multivarijatne statistike. Računati su postoci na instrumentu «biocentrizam», bivarijatne korelacije faktora na instrumentu «biocentrizam» i faktora na drugim instrumentima. Za provjeravanje dimenzionalnosti «biocentričnog prostora», tj. odnosa prema životu primijenjena je faktorska analiza pod komponentnim modelom uz primjenu GK kriterija za zaustavljanje ekstrakcije faktora. Bazična solucija transformirana je primjenom oblimin transformacije u kose latentne pozicije. U interpretaciji je uzeta matrica faktorske strukture, kod koje su dane ortogonalne projekcije na kose latentne osi, odnosno koeficijenti korelacije svake varijable s pojedinom dimenzijom. Za utvrđivanje značajnosti razlika između fakulteta i godine studija primijenjena je analiza varijance. Podatke je statistički obradio Krunoslav Nikodem.

IV. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Rezultate istraživanja izložit ćemo u četiri odjeljka. U prvom odjeljku /I/ prikazuju se distribucije frekvencija na osnovnom instrumentu «odnos prema životu» («biocentrizam») /1/ i analizira faktorska struktura (dimenzije) percepcije života, odnosno biocentričnog prostora /2/. U drugom odjeljku /II/ analiziraju se korelacija faktorskih struktura dobivenih na instrumentu «biocentrizam» sa faktorskim strukturama percepcije «odgovornosti za život» /3/ i percepcije «smrti i smisla života» /4/. U trećem odjeljku /III/ uspoređuju se dimenzije biocentričnosti sa faktorskom strukturom socijalnoekoloških orijentacija /5/ i «vjerovanja» /6/. U četvrtom odjeljku /IV/ analizira se faktorska struktura «odnosa prema životu» u kontekstu nekih obilježja ispitanika /7/: sociodemografska obilježja i pripadnost fakultetu.

I. Distribucije frekvencija i faktorske strukture biocentrizma

1. Osnovni rezultati – distribucije frekvencija percepcije života i ne-ljudskog svijeta

Za istraživanje odnosa prema životu i ne-ljudskom svijetu primijenjen je instrument od 14 čestica koji je u svojoj strukturi sadržavao pitanja o vrijednosti i ugrožavanju života ili nestanku dijela živih vrsta, smislu života, ulozi drugih oblika života u ljudskom životu, načinu odnošenja prema životu (strahopoštovanje, ljubav) itd.

Tablica 1. Percepcija života i odnosa čovjeka prema živom svijetu – biocentrizam

red. broj	TVRDNJE	NESLAGANJE		NESIGURAN	SLAGANJE	
		1	2	3	4	5
1.	Život je vrijedan sam po sebi. Nema nevrijednog života.	2,4	1,6	4,5	23,6	67,9
2.	Život svakog živog bića ima svoj smisao u samom sebi.	3,0	4,3	13,8	33,9	44,9
3.	Čovjekov život ima pravi smisao jedino ako štiti drugi život na Zemlji.	5,3	14,6	25,0	36,8	18,3
4.	Život se smije žrtvovati jedino radi očuvanja drugog života.	5,3	15,9	28,0	33,7	15,7
5.	Štiteći život drugih bića, čovjek pridonosi harmoniji sveukupne prirode*	1,2	3,3	13,2	47,4	35,0
6.	Ugrožavajući život drugih bića, čovjek ugrožava i svoj život*	2,0	4,3	7,9	39,0	46,7
7.	Živa bića kojima je čovjek okružen, čovjeku su više nego koristan resurs	2,4	6,3	13,0	45,7	32,5
8.	Prema svakom životu čovjek se treba odnositi sa strahopoštovanjem	3,3	10,0	14,6	38,4	33,7
9.	Poštovanjem svakog oblika života, čovjek se duhovno obogaćuje	1,8	3,9	11,0	44,5	38,8
10.	Poštovanjem svakog oblika života, čovjekov život postaje kvalitetniji	1,8	3,7	12,2	43,7	38,6
11.	Odnos prema drugim živim bićima čovjek treba temeljiti na ljubavi prema životu.	1,8	2,8	12,8	41,5	41,1
12.	Ništa se bitno ne bi promijenilo za prirodu, ako bi izumrle mnoge biljne i životinjske vrste	64,0	26,8	5,5	2,4	1,2
13.	Ništa se bitno ne bi promijenilo za prirodu, ako bi izumrla cijela ljudska vrsta	50,6	25,6	10,0	8,3	5,5
14.	Raznolikost biljnih i životinjskih vrsta izuzetna je vrijednost za čovjeka*	1,2	1,0	4,3	29,5	64,0

* Nije zadržana kao varijabla u faktorskoj analizi (Vidi tablicu 2).

Jednostavan pogled na rezultate pokazuje sljedeća obilježja distribucija:

- najveći broj distribucija frekvencija pozitivno je zakrivljen. Između 72% i 93% ispitanika se «slaže» (4+5) s navedenim tvrdnjama. Na samo dvije tvrdnje (br. 1 sa 67,9% i br. 14 sa 64,0%) preko 50% ispitanika prihvatilo je odgovor «u potpunosti se slažem» (5);

- samo su dvije distribucije frekvencija negativno zakrivljene (br. 12 i 13), tj. najveći postotak ispitanika (između 76% i 90%) ne slaže se s njima (1+2);
- na samo dvije distribucije (br. 3 i 4) znatno je viši postotak «nesigurnih» ispitanika, tj. onih koji su prihvatili odgovor (3) «ne znam, nisam siguran» (25,0% i 28%).

Iz svega ovoga proizlazi da ispitanici imaju formiran pozitivan odnos prema životu kao vrijednosti.

2. Faktorska struktura biocentričnog prostora

Faktorska analiza pod komponentnim modelom uz GK kriterij zaustavljanja ekstrakcije faktora primijenjena je na 11 tvrdnji. Tri tvrdnje (br. 5, 6 i 14) su pokazale saturiranost na više od jednom faktoru, pa su izostavljene iz faktorske analize. Tako su dobivena tri faktora u prostoru «biocentrizma». Bazična solucija transformirana je oblimin transformacijom u kose latentne pozicije. Faktore smo nazvali «poštovanje života» (F1), «autonomija prirode» (F2) i «zaštita života» (F3) koji tumače 52,10% ukupne varijance. Iz tablice 2 vidi se da su varijable na faktorima visoko korelirane.

Prvi faktor okuplja šest tvrdnji (varijabli). Život kao takav vrijednost je i kriterij svekolikog odnosa prema životu, ali ne samo čovjekovu životu, nego i prema životu ostalih živih bića - svakom drugom obliku života. Prema životu se treba odnositi sa «strahopoštovanjem» i temeljiti ljubavi. Takav biofilijski respekt prema životu i drugim živim vrstama, čovjeka duhovno obogaćuje a život mu čini kvalitetniji. U njemu se tvrdi da život ima intrinzičnu vrijednost, tj. da je vrijednost po sebi, te da svaki život svakog živog ima svoj smisao u samom životu. Faktor smo nazvali «poštovanje života» (F1).

U drugom faktoru saturirane su samo dvije varijable. Sadržaj ukazuje da je riječ o odnosu prema opstanku cjelokupnog života u prirodi i procjeni posljedica njegova nestanka. Nestanak mnogih životinjskih i biljnih vrsta, dakle smanjivanje biološke raznolikosti, kao i nestanak ljudske vrste, ne bi ugrozio opstanak prirode kao cjeline i njezine evolucije. Čovjek može načiniti mnogo štete u prirodi, ali ne može uništiti život prirode. Pretpostavka takvog stajališta je razumijevanje prirode kao autonomnog, samoregularajućeg sustava koji sam usklađuje promjene i održava svoju unutarnju harmoniju, koju ni prirodne apokaliptička izumiranja vrsta ne mogu uništiti. Paleolozi govore o pet dosadašnjih izumiranja koja nisu uništila život na Zemlji, pa vjerojatno niti buduće šesto tj. moguće izumiranje ljudske vrste (Leakey /Lewin, 1995). Faktor je zato nazvan «autonomija prirode» (F2).

Treći faktor saturira tri varijable. Sadržaj faktora govori o smislu čovjekova života i o uvjetu žrtvovanja drugog života. Naravno, smisao čovjekova života nije jedino u zaštiti drugog života, ali i to je jedna dimenzija smisla života. Jer, čovjek kao biće transcendencije nastoji prevladati imanenciju, pa se i smisao mora shvatiti bitno šire. U kontekstu biocentrizma smisao njegova života je definiran kao zaštita

drugog života. Život je vrijedan zaštite jer čovjeku vrijedi više od korisnog resursa. Preživljavanje u prirodi zahtijeva i «žrtvovanje» drugih. Primjerice, za hranu. Da bi opstale - zadovoljile egzistencijalne potrebe - mnoge žive vrste, kao i čovjekova, moraju «ubijati». No, time se ne misli na bezrazložno ubijanje - koje čovjek prakticira, a životinja ne - radi zadovoljavanja svojih sekundarnih potreba. Faktor je nazvan «zaštita života» (F3).

Tablica 2 - Faktorske strukture «odnosa prema životu» - biocentrizam (oblimin)

red. broj	TVRDNJE	POŠTOVA- NJE ŽIVOTA	AUTONO- MIJA PRIRODE	ZAŠTITA ŽIVOTA
		(F1)	(F2)	(F3)
1.	Poštovanjem svakog oblika života, čovjek se duhovno obogaćuje	.836		
2.	Poštovanjem svakog oblika života, čovjekov život postaje kvalitetniji	.804		
3.	Prema svakom životu čovjek se treba odnositi sa strahopoštovanjem	.692		
4.	Odnos prema drugim živim bićima čovjek treba temeljiti na ljubavi prema životu	.691		
5.	Život je vrijedan sam po sebi. Nema nevrjednog života	.615		
6.	Život svakog živog bića (čovjeka, životinje) ima svoj smisao u samom životu	.545		
7.	Ništa se bitno ne bi promijenilo za prirodu ako bi izumrla cijela ljudska vrsta		.828	
8.	Ništa se bitno ne bi promijenilo za prirodu ako bi izumrle mnoge životinjske i biljne vrste		.743	
9.	Život se smije žrtvovati jedino radi očuvanja drugog života			.779
10.	Čovjekov život ima pravi smisao jedino ako štiti drugi život			.591
11.	Živa bića kojima je čovjek okružen, čovjeku su više nego koristan resurs			.554

Ekstrahirani faktori tumače 52,10% ukupne varijance

Analiza se može sažeti u ovakav zaključak. Odnos čovjeka prema životu, tj. «biocentrični prostor» nije shvaćen jednoznačno. Prema dobivenim rezultatima on ima nekoliko dimenzija koje su izražene u navedenim faktorima. Svaka od dimenzija

jedan je segment ukupnog odnosa prema životu koji za ovu priliku možemo nazvati «biocentričan odnos». Vrhovna vrijednost tog odnosa je život, pa je za ravnanje naših postupaka (sukladno toj vrijednosti) život temeljni orijentir. Orijehtaciju prema toj vrijednosti (životu) nazivamo biocentrična orijentacija. Empirijski je utvrđeno da biocentrična orijentacija (odnos prema životu) nije jednoznačna, nego uključuje sljedeće dimenzije: «poštovanje života» (F1), «autonomija prirode» (F2) i «zaštita života» (F3). To su elementi oblikovanja kontura biocentrične etike dobiveni u ovom empirijskom istraživanju.

Pitanje je, kakvom su međusobnom odnosu ove dimenzije (faktori), jesu li međusobno povezani ili su samostalni koncepti. Faktorska korelacija triju oblimin faktora (tablica 2a) pokazuje dvoje: prvo, da su «poštovanje života» (F1) i «zaštita života» (F3) pozitivno korelirane, tj. međusobno povezane dimenzije (.303) pa vjerojatno pripadaju nekom zajedničkom širem konceptu /odnosa prema životu/; drugo, da je faktor «autonomija prirode» (F2) negativno koreliran (-.125) sa faktorom «poštovanje života» (F1) i «zaštitom života» (F3). «Autonomija prirode» više je neovisna dimenzija i vjerojatno predstavlja samostalni koncept ili pak pripada nekom drugom širem konceptu koji nije u istraživanju identificiran.

Tablica 2a - Korelacije faktora na instrumentu «odnos prema životu» (biocentriizam)

FAKTORI	POŠTOVA- NJE ŽIVOTA	AUTONO- MIJA PRIRODE	ZAŠTITA ŽIVOTA
	(F1)	(F2)	(F3)
F1	1.000	-.125*	.303*
F2	-.125*	1.000	-.032
F3	.303*	-.032	1.000

* $p < 0,01$

II. Dimenzije biocentrizma, odgovornost za život, smrt i smisao života

3. «Odnos prema životu» i «odgovornost za život»

Rezultati istraživanja o odgovornosti za život dobiveni su na posebnom instrumentu istoga naziva koji je imao osam čestica (varijabli). Konstruiran je tako da se u njemu nalaze nekoliko područja čovjekove odgovornosti: (a) odgovornost samo za svoj život, (b) odgovornost za začeti a još nerođeni život, (c) odgovornost samo za život i prosperitet svoje rase, (d) odgovornost samo za ljudski život i prosperitet, (e) odgovornost za život i prosperitet čovjeku korisnih životinja i (f) odgovornost za sav život na Zemlji, (g) svatko je odgovoran za svačiji život i (h) odnos prema živom svijetu. Odgovornost je shvaćana kao čovjekova odgovornost. U istraživanju nije precizirano o kakvoj se odgovornosti radi – moralnoj, socijalnoj, političkoj

(Ropohl, 1997:96) ili pravnoj, niti su istraživane relacije odgovornosti – «zašto», «kada», «pred kim», «kako» i «koliko» (Lenk / Ropohl, 1987) je čovjek odgovoran. Odgovornost za život je više od sume svih tih aspekata zajedno i postaje imperativ metafizički objašnjiv u kontinuitetu života (Jonas, 1990:27-28).

Rezultati istraživanja o «odgovornosti za život» nedavno su objavljeni i analizirani (Cifrić, 2005:195-215; Cifrić, 2005a:295-326). Objavljene su distribucije frekvencija na instrumentu «odgovornost za život» na kojemu su dobivena dva faktora (dimenzije) odgovornosti: «odgovornost samo za ljudski život» - nazvana antropocentrična odgovornost i «odgovornost za sav život» - nazvana biocentrična odgovornost (Cifrić, 2005:206-207). Odnos između odgovornosti za život i nekih drugih bioetičkih pitanja (socijalnoekološke orijentacije, vjerovanje, kloniranje, doniranje ljudskih organa, genetički inženjering, status ljudskog embrija i eutanazija) također je analiziran. U kontekstu korelacijskih analiza, prikazane su i korelacije faktora na instrumentu «odgovornost za život» i faktora na instrumentu «odnos prema životu» (biocentrizam) o kojemu je ovdje riječ (Cifrić, 2005a:302).

Radi cjelovitosti i preglednosti teme o čovjekovu odnosu prema životu, navest ćemo ovdje samo korelacije faktorskih struktura «odnosa prema životu» (F1, F2 i F3) sa faktorskim strukturama «odgovornosti za život».3 Kakav je, dakle, odnos između faktorskih struktura na instrumentima «odnos prema životu» i «odgovornosti za život»? Postoje li među njima značajne povezanosti i kakve su, pokazuje korelacije između faktorskih struktura dvaju instrumenata (tablica 3).

H1 – u smislu konkretne hipoteze pretpostavili smo postojanje pozitivne korelacije između faktora «poštovanja života» (F1) i «zaštite života» (F3) i odgovornosti «za sav život», kao i između faktora «autonomija prirode» (F2) i odgovornosti «samo za ljudski život».

Tablica 3 - Korelacije faktorskih struktura instrumenata «odnos prema životu» (biocentrizam) i «odgovornost za život»

	POŠTOVA- NJE ŽIVOTA	AUTONO- MIJA PRIRODE	ZAŠTITA ŽIVOTA
	(F1)	(F2)	(F3)
Odgovornost samo za ljudski život (antropocentrična odgovornost)	-.148*	.240*	.019
Odgovornost za sav život (biocentrična odgovornost)	.408*	-.082	.245*

* $p < 0,01$

Držimo da su dobivene korelacijske veze logične u kontekstu odnosa triju dimenzija («biocentrizma») biocentrične pozicije (F1, F2 i F3) i dvije dimenzije, odnosno dva pristupa čovjekove odgovornosti za život.

Ispitanici relativno skloni (faktoru) «poštovanje života» (F1) skloni su prihvaćanju (faktora) «odgovornosti za sav život» (.408), a neskloni su «odgovornosti samo za ljudski život» (-.148). Ako je riječ o poštovanju života, tada je – kao što pokazuju podaci u tablici 1 – riječ o životu u cjelini, svim živim bićima i čovjeku kao vrsti. Ako je riječ o «odgovornosti za život», tada se radi o odgovornosti «za sav život». Zato je ova povezanost sasvim logična.

Sklonost «autonomiji prirode» (F2) istodobno je sklonost faktoru «odgovornosti samo za ljudski život» (.240). Ovdje se radi o jednoj drugoj logici. Naime o tome, da ispitanici vjerojatno polaze od shvaćanja dvaju sustava: prirodnog i socijalnog. Priroda ima svoju evolucijsku logiku i u tom procesu potrebno je posvetiti isključivo brigu čovjekovu životu, pa dakle prihvatiti odgovornost «samo za čovjekov život».

Što se tiče korelacija faktora «zaštita života» (F3) i faktora «odgovornost za sav život» (.245), logika je slična kao i u slučaju prvog faktora (F1). Relativno veća sklonost zaštititi života istodobno znači i relativno veću sklonost prema odgovornosti za sav život.

Zaključno: Na osnovi ovih rezultata vidljivo je da su «odnos prema životu» i «odgovornost za život» percipirani kao nerazdvojni aspekti jedne cjeline u kojoj se prepoznaju biocentrični i antropocentrični pristup. Biocentrična odgovornost očito (znači) pretpostavlja sasvim određeno razumijevanje života i odgovornog odnosa prema životu. Podsjećamo, pojam «život» odnosi se na sav život, sve oblike života, a pojam «odgovoran» odnos znači «poštovati život» i «za/štititi život». Antropocentričnoj odgovornosti izmiče cjelina percepcije života, jer se odnosi samo na ljudski život. Ljudski život se vjerojatno shvaća kao nešto autonomno, izdvojeno iz sveukupnog života prirode. Ova dva sustava života (čovjek i priroda) u biocentričnoj i antropocentričnoj koncepciji nemaju međusobno kondicionalna obilježja: gotovo da mogu jedno bez drugoga. Zato ispitanici skloni autonomiji prirode (kao izdvojenom svijetu) izražavaju sklonost odgovornosti samo za čovjekov život.

4. «Odnos prema životu» (biocentrizam) i «smrt i smisao života»

Postavlja se pitanje u čemu je logika odnosa, a time i analize biocentričnog prostora, sa prostorom percepcije smrti i smisla života? Naša je pretpostavka bila da je biocentrični prostor (odnos prema životu) povezan s odnosom prema smrti i smislu života. Teško je razumjeti i objasniti odnos prema životu, ako se u njega ne ukomponira i pitanje smrti i smisla života. Čovjekova ljubav prema životu i vrednovanje života kao vrijednosti «po sebi» upućuje na «suživot», na nalaženje smisla života u vjeri u Boga i u zajednici, a ne prihvaća životni pragmatizam - samo laganosti čovjekova života, ni radikalno individualnu orijentaciju u životu - ostvarenje vlastitih potreba i želja pojedinca. Takva pretpostavka ima smisla jer se u našem društvu još uvijek nije oblikovao «radikalni individualizam» kao dominantna vrijednosna orijentacija u stilu života. (Tomić-Koludrović / Leburčić, 2002). Spomenuta hipoteza testirana je u korelacijskoj analizi (tablica 5).

No, prije toga navest ćemo rezultate faktorske analize dobivene na instrumentu od 13 tvrdnji (čestica) na kojemu se ispitala percepcija smrti i smisla života (tablica 4). Frekvencije na instrumentu su objavljene (Nikodem, 2005:187) pa ih ovdje ne navodimo.

Tablica 4 - Odnos prema smrti i smislu života: pregled faktorskih struktura (varimax)

red. broj	TVRDNJE	SMISAO ŽIVOTA U:		
		vjeri u Boga	individualnom	zajednici
1.	Jedino vjera u Boga daje životu smisao	.897		
2.	Smrt svoj smisao može imati jedino ako čovjek vjeruje u Boga	.828		
3.	Sa smrću sve prestaje	-.634	.452	
4.	Smisao života je proživjeti ga što lakodnije	-.426	.583	
5.	Smisao života je u ispunjavanju vlastitih želja, a ne u brizi za druge		.755	
6.	Izvan pojedinca i njegovih potreba život nema smisla		.739	
7.	Život nema smisla		.759	
8.	Smrt je neizvjesna i nepoznata, besmisleno je uopće misliti o tome		.470	
9.	Obitelj i prijatelji životu daju smisao			.677
10.	Smisao života je doprinijeti životu zajednice			.604
11.	Jedino život u zajednici (društvu) ima smisao			.603
12.	Smisao života je u samoostvarenju vlastitih mogućnosti			.545
13.	Kada čovjek proživi svoj život smrt je prirodno smirenje			.459

Ekstrahirani faktori tumače 50,85% varijance

Faktorska analiza izdvojila je tri faktora koji objašnjavaju 50,85% ukupne varijance. Nazvani su «smisao u vjeri u Boga», «smisao u individualnom» i «smisao života u zajednici».

U prvom faktoru – koji smo nazvali «smisao života u vjeri u Boga» sadržane su četiri varijable. Osnovna misao ovog faktora jeste da čovjekov život ima smisao jedino ako vjeruje u Boga, a vjerovanje u Boga upućuje na vjerovanje da život ne prestaje sa smrću. Život je trajniji od smrti, njegov smisao ne treba tražiti u lagodnom ovozemaljskom provođenju života.

U drugom faktoru – nazvanom «smisao života u individualnom» (individualizam u životu), saturirano je šest varijabli. Osnovnu intonaciju ovom faktoru daje pojedinačno određivanje smisla života, ponajprije u ispunjavanju vlastitih želja i potreba a ne brizi za drugoga. Život treba živjeti sada i ovdje, a o smrti ne treba ni razmišljati.

Treći faktor – nazvan «smisao života u zajednici», saturira pet pozitivno koreliranih varijabli. Ovdje je izražena orijentacija na zajednicu (kao vrijednost) u kojoj pojedinac ostvaruje svoje potrebe i mogućnosti i koja daje smisao čovjekovu životu.

Temeljem gore postavljene opće hipoteze postavljena je i konkretna hipoteza – H3. Naime, u usporedbi faktorskih struktura instrumenata «biocentrizma» i «smrt i smisao života» od korelacijske analize očekivali smo pozitivnu povezanost između faktora «poštovanje života» (F1) i «zaštita života» (F3) i dvaju faktora smisla života u vjeri u Boga i u zajednici.

Tablica 5 - Značajne korelacije faktorskih struktura na instrumentima «odnosa (biocentrizam) i «smrt i smisao života»

	POŠTOVANJE ŽIVOTA	AUTONOMIJA PRIRODE	ZAŠTITA ŽIVOTA
	(F1)	(F2)	(F3)
Smisao života u vjeri u Boga	.138*	-.039	.231*
Smisao u individualnom	-.261*	.251*	-.025
Smisao života u zajednici	.159*	-.090**	.132*

* $p < 0,01$, ** $p < 0,05$

Podaci iz navedene tablice pokazuju neke zanimljive relacije.

1. Prvi faktor (F1) i treći faktor (F3) pokazuju sličnu korelacijsku vezu - pozitivnu povezanost s faktorima na instrumentu «smrt i smisao života»: «smisao života u vjeri u Boga» i «smisao života u zajednici». Naime, ispitanici relativno skloniji faktoru «poštovanje života» (F1) skloni su shvaćanju «smisla života u vjeri u Boga» (.138) i «smisla života u zajednici» (.159). Također i ispitanici relativno skloniji faktoru «zaštita života» (F3) istodobno su skloni faktorima «smisao života u vjeri u Boga» (.231) i «smisao života u zajednici» (.132). Ove se relacije mogu objasniti činjenicom da su prvi faktor - «poštovanje života» (F1) i treći faktor «zaštita života» (F3) međusobno povezani. Prethodno je (tablica 2a) prikazana korelacijska povezanost tih faktora, što znači da pripadaju vjerojatno jednom (širem) konceptu shvaćanja života. Otuda sličnost u korelacijama faktorskih struktura na ovim dvama instrumentima.

Međutim, iz (tablice 5) korelacije faktora proizlazi da se radi o dvjema dimenzijama shvaćanja života: transcendentnoj i imanentnoj. Poštovati život i štiti život nedvojbeno su povezani s religijskim faktorom: čovjek je Božji stvor kao i sva

druga živa bića, pa ima obvezu poštovanja prema životu kao Božjem djelu. S druge strane čovjek kao društveno biće ne živi bez zajednice pa i smisao života nalazi u ovozemaljskoj zajednici.

Kontekst ovih razmišljanja daje os (odnos): transcendentno - imanentno.

2. Ispitanici skloni faktoru 2 - «autonomija prirode» relativno su skloniji individualizmu u životu (.251) ali i relativno neskloni smisao tražiti u zajednici (-.090). To je koncept smisla života koji pretpostavlja da je čovjek smrtno biće, neponovljivo živi i da sa smrću život prestaje. Zato treba iskoristiti vrijeme života za što ugodnije osobno življenje i ne osvrutati se na druge i dobrobit zajednice. Utilitarnost i pragmatizam su obilježja takvog «surovog» koncepta, koji se ostvaruje u socijalnoj sferi (društvu) kao smisljenoj cjelini, odvojenoj od prirodne sfere (prirode). Društvo (kultura) je jedini prostor čovjekova života i individualnih postignuća, a priroda i njezina autonomija su divljina, svijet neke druge dimenzije života. Kontekst razmišljanja ovih korelacija daje os (odnos): kultura (društvo) – priroda (okoliš).

Zaključno: Dimenzije biocentrične orijentacije «poštivanje života» i «zaštita života» povezane su sa razumijevanjem smrti i smisla ljudskog života u «vjeri u Boga» i «u zajednici», kao dimenzijama prostora shvaćanja smrti i smisla života. Život se poštuje i štiti ako se vjeruje u Boga i kolektiv (zajednicu), tj. čovjek postiže smisao života u transcendentnom i imanentnom. To imanentno ima konkretan oblik kolektivnog života – zajednica, odnosno društvo.

Njihova povezanost upućuje na to da život kao vrhovna vrijednost i zaštita života daju imanentni smisao ljudskom životu jedino u životu zajednici, a ne u individualizmu. To znači da zajednica treba vrednovati život kao takav i štiti ga. Takva biocentrična koncepcija definira smisao i vrijednost samoga života: život izvan zajednice nema vrijednost. Tek u njoj život može postići svoju puninu u obliku suživota različitih oblika života. (Ideju zajednice i zaštite života susrećemo kasnije u analizi odnosa vjerovanja)

III. Dimenzije biocentrizma, socijalnoekološke orijentacije i vjerovanja

5. «Odnos prema životu» (biocentrizam) i «socijalnoekološke orijentacije»

U ranijim istraživanjima socijalnoekološkog prostora (primjerice, Cifrić, 1990, 1994; Čulig, 1991; Kufrin, 1996) opetovano su utvrđene tri međusobno neovisne socijalnoekološke orijentacije: (homocentrizam) antropocentrizam, (tehnicizam) tehnocentrizam i (naturalizam) ekocentrizam koje pokazuju tri odnosa čovjeka prema svijetu i prirodi kao tri koncepta i u kojima se čovjek, tehnika i priroda uzimaju kao orijentacijske vrijednosti u čovjekovoj aktivnosti (Cifrić, 2004). U ovom istraživanju primijenjen je isti instrument na kojemu se faktorskom analizom pod komponentnim modelom utvrdilo također tri spomenute socijalnoekološke orijentacije.

Tablica 6 - Distribucije frekvencija na instrumentu «socijalnoekološke orijentacije»⁴

red. broj	TVRDNJE	NE SLAŽE SE	NEODLUČAN	SLAŽE SE
1.	Čovjek je apsolutni gospodar prirode u kojoj živi i prema njoj se smije odnositi prema vlastitoj volji	87,8	3,7	8,6
2.	Razvoj tehnike donosi čovječanstvu nove blagodati i uživanja	17,6	18,7	63,6
3.	Čovjek je samo jedno od prirodnih bića i mora se podčinjavati zakonima prirode	12,4	17,5	70,1
4.	Iskonsko je pravo čovjeka da iskorištava prirodna dobra prema vlastitoj volji	71,6	15,2	13,0
5.	Danas čovjek potpuno kontrolira i naj-suvremeniju tehnologiju i time sprečava moguće nesreće	65,9	20,1	13,9
6.	Društveni razvoj treba biti podređen zakonima prirode	11,6	25,8	62,6
7.	Čovjek kao najrazvijenije biće na Zemlji treba odlučivati o sudbini svega biljnog i životinjskog svijeta	63,0	16,9	20,1
8.	Jedino tehnika može osigurati čovječanstvu bolje perspektive	53,5	25,4	21,2
9.	Očuvanje prirode ima prednost pred svim drugim zadaćama društva	14,7	21,7	62,6
10.	Čovjek je gospodar Zemlje na kojoj živi, te smije neograničeno upotrebljavati sve što se nalazi na njoj	82,6	9,1	8,4
11.	Suvremena tehnika ima mnogo više pozitivnih nego negativnih osobina	23,4	42,9	33,7
12.	Čovjek je samo jedno od bića na Zemlji i potpuno je ovisan o njezinim uvjetima i zakonitostima prirode	12,8	19,7	67,5

Najopćenitiji pogled na distribucije frekvencija pokazuje da se s nekim tvrdnjama visok postotak ispitanika izrazito slaže a s nekima ne slaže.

Vidljivo je da su najveći postotak ispitanika prihvaća sljedeće tvrdnje: 3 - «Čovjek je samo jedno od prirodnih bića i mora se podčinjavati zakonima prirode» - 70,1%; 12 - «Čovjek je samo jedno od bića na Zemlji i potpuno je ovisan o njezinim uvjetima i zakonitostima prirode» - 67,5%; 2 - «Razvoj tehnike donosi čovječanstvu nove blagodati i uživanja» - 63,6%; 9 - «Očuvanje prirode ima prednost pred svim drugim zadaćama društva» - 62,6%.

Jednako tako najveći postotak ispitanika ne prihvaća sljedeće tvrdnje: 1 - «Čovjek je apsolutni gospodar prirode u kojoj živi i prema njoj se smije odnositi po vlastitoj volji» - 87,8%; 10 - «Čovjek je gospodar Zemlje na kojoj živi, te smije neograničeno upotrebljavati sve što se nalazi na njoj» - 82,6%; 5 - «Danas čovjek potpuno kontro-

⁴ Budući da dosad nisu objavljene frekvencije navodimo ih sada u tablici.

lira i najsuvremeniju tehnologiju i time sprečava moguće nesreće» - 65,9%; 7 - «Čovjek kao najrazvijenije biće na Zemlji treba odlučivati o sudbini svega biljnog i životinjskog svijeta» - 63%.

Na nekolicini distribucija primjetan je relativno visok postotak «neodlučnih» ispitanika. Najmanje neodlučnih – manje od 10% je u prvoj i desetoj tvrdnji, a više od 25% u šestoj i osmoj. U jedanaestoj tvrdnji: «Suvremena tehnika ima mnogo više pozitivnih nego negativnih osobina» čak 42,9% neodlučnih ispitanika.

Radi usporedbe sa faktorima «odnosa prema životu» bilo je potrebno utvrditi faktore na ovom instrumentu. Faktorska analiza izdvojila je tri skupine visoko koreliranih varijabli, koje smo nazvali već uobičajenim nazivima «antropocentrizam», «ekocentrizam» i «tehnocentrizam» (tablica 6a). U svakoj skupini varijabli nalaze se po četiri varijable. Budući je u svakom dosadašnjem istraživanju komentirana latentna struktura ovih dimenzija (faktora) a i radi uštede prostora, držimo da ovdje nema potrebe za posebnim komentarom triju dobivenih socijalnoekoloških orijentacija.

Tablica 6a - Socijalnoekološke orijentacije: pregled faktorskih struktura

red.br.	TVRDNJE	ANTROPO-CENTRIZAM	EKOCEN-TRIZAM	TEHNOCENT-RIZAM
1.	Čovjek je apsolutni gospodar prirode u kojoj živi i prema njoj se smije odnositi prema vlastitoj volji	.741		
4.	Iskonsko je pravo čovjeka da iskorištava prirodna dobra prema vlastitoj volji	.729		
10.	Čovjek je gospodar Zemlje na kojoj živi, te smije neograničeno upotrebljavati sve što se nalazi na njoj	.728		
7.	Čovjek kao najrazvijenije biće na Zemlji treba odlučivati o sudbini svega biljnog i životinjskog svijeta	.683		
3.	Čovjek je samo jedno od prirodnih bića i mora se podčinjavati zakonima prirode		.756	
6.	Društveni razvoj treba biti podređen zakonima prirode		.711	
12.	Čovjek je samo jedno od bića na Zemlji i potpuno je ovisan o njezinim uvjetima i zakonitostima prirode		.703	
9.	Očuvanje prirode ima prednost pred svim drugim zadaćama društva		.658	
11.	Suvremena tehnika ima mnogo više pozitivnih nego negativnih osobina			.806
2.	Razvoj tehnike donosi čovječanstvu nove blagodati i uživanja			.780
8.	Jedino tehnika može osigurati čovječanstvu bolje perspektive			.692
5.	Danas čovjek potpuno kontrolira i najsuvremeniju tehnologiju i time sprečava moguće nesreće			.623

Ekstrahirani faktori tumače 56,39% ukupne varijance

U kakvim su odnosima dimenzije biocentrizma (F1, F2 i F3) i socijalnoekološke orijentacije? Iz dosadašnjih teorijskih uvida i empirijskih spoznaja postavljena je hipoteza – H3 po kojoj se očekuje pozitivna korelacija između dva faktora «poštovanje života» (F1) i «zaštita života» (F3) i faktora «ekocentrizam», a negativna s faktorima «antropocentrizam» i «tehnocentrizam». Isto tako, polazeći od kartezijanskog razdvajanja sustava prirode i sustava kulture (društva), mogla se očekivati negativna korelacija faktora «autonomija prirode» i «antropocentrizam». Jer, sklonost antropocentrizmu može značiti sklonost autonomiji prirode.

Tablica 7 - Korelacije faktorskih struktura «odnosa prema životu» (biocentrizma) i «socijalnoekoloških orijentacija»

	POŠTOVA- NJE ŽIVOTA	AUTONO- MIJA PRIRODE	ZAŠTITA ŽIVOTA
	(F1)	(F2)	(F3)
Antropocentrizam	-.250*	.137*	.119*
Ekocentrizam	.414*	-.001	.169*
Tehnocentrizam	-.138*	.045	-.085

* $p < 0,01$

Korelacije faktorskih struktura «odnosa prema životu» (biocentrizam) i «socijalnoekoloških orijentacija» (tablica 7) pokazuju sljedeće:

1. Dimenzija «poštovanje života» (F1) pozitivno je korelirana s «ekocentrizmom» (.414) a negativno sa «antropocentrizmom» (-.250) i «tehnocentrizmom» (-.138). Držimo da je sasvim logično da su ispitanici koji se odnose prema životu s «poštovanjem» istodobno skloni i ekocentričnoj orijentaciji, a relativno neskloni antropocentričnoj i tehnocentričnoj orijentaciji.

2. «Autonomija prirode» (F2) pozitivno je korelirana sa «antropocentrizmom», što samo na prvi pogled izgleda nelogično. Naime, očekivali smo negativnu povezanost pretpostavljajući da sklonost ispitanika antropocentrizmu ne pretpostavlja autonomiju (sustava) prirode, nego baš suprotno, implicira njezino podčinjavanje čovjeku (kulturi, društvu).

Držimo da je u pozadini ove veze stajalište koje razdvaja dva sustava: društvo (čovjeka) i prirodu. Zato je moguće zastupati «autonomiju prirode» (po kojoj se u prirodi ništa bitno ne bi promijenilo unatoč nestanku mnogih životinjskih i biljnih vrsta pa i čovjeka), a istodobno zastupati antropocentričnu orijentaciju po kojoj je čovjeku sve u prirodi dano na raspolaganje. Ovakav rezultat korelacijske analize ukazuje na tezu da antropocentrizam ne mora nužno implicirati («tvrdu») dominaciju čovjeka nad prirodom na način kako to čini zapadnoeuropska civilizacija. U literaturi se «tvrdom antropocentrizmu» suprotstavlja «meki antropocentrizam» (Norton, 1993) ili proces prilagodbe svijeta interpretirani kao «manipulacija-korektura» i «manipulacija-alternacija» (Pozaić, 1991:91-92, 2004:166-167).

3. «Zaštita života» (F3) pozitivno korelirana sa dvije socijelnoekološke orijentacije «antropocentrizam» (.119) i ekocentrizam» (169). I ovdje se, ali samo na prvi pogled, mogu otkriti nelogičnost veze s «antropocentrizmom», a logičnost veze sa «ekocentrizmom». Zaštita života se također može shvatiti kao zaštita ne-ljudskog života, ali i kao čovjekova obveza na zaštitu drugog života. Dakle, jednom se odnosi na «ne-ljudski objekt» zaštite, što onda pokazuje logičnu vezu sa «ekocentrizmom», a drugi puta se odnosi na «subjekt zaštite», dakle na čovjeka koji jedini i može štiti ne samo svoj nego i svaki drugi oblik života, pa se time može objasniti povezanost sa «antropocentrizmom».

6. «Odnos prema životu» (biocentrizam) i «vjerovanje».

Ne samo u svijetu nego i u našem društvu postoje različita vjerovanja. Ona su oblikovana u okviru religija, primjerice, katoličanstva, pravoslavlja, islama itd. kao velikih religijskih sustava, u okvirima sekta i denominacija, religioznih pokreta i New age-a općenito. Različitost (a po nekim kriterijima i sličnost) potvrđuje postojanje brojnih duhovnih religioznih pokreta (crkvenih i neckrvenih) u Hrvatskoj (Blažević / Nikić / Koprek, 2001). U različitim religijama i vjerovanjima postoje slični ili različiti pogledi na život. Vjerovanja odražavaju te poglede na život, ili na njih utječu. Za odnos prema životu nije isto vjerovati u reinkarnaciju ili u uskrsnuće mrtvih, u superiorna inteligentna bića koja vladaju svemirom ili u Boga, u raj i pakao ili horoskop, itd. Vjerovanje, za razliku od religijskog sustava, sadrži i komponente nekih drugih vjerovanja, pa se vjerovanje može promatrati kao više-dimenzionalan prostor odnosa prema «objektu» u koji se vjeruje. Tako pojedinac može istodobno vjerovati u Boga ali i horoskop ili broj 13 kao nesretni broj. To je sukladno suvremenim procesima «privatiziranja», «individualiziranja» (Berger and Luckmann, 1966:81) što uključuje sinkretiziranje religije i «skitalačku religioznost» (Fürstenberg, 1982), «dualiziranja» religije (Campiche, 2004). No, svi ti procesi ne umanjuju značenje kršćanskog vjerovanja u odnosu prema životu.

Pretpostavili smo da između različitih vjerovanja ili dimenzija vjerovanja i odnosa prema životu postoje neke povezanosti. Zato je u istraživanju primijenjen poseban instrument nazvan «vjerovanje» sastavljen od dvadeset tvrdnji u kojemu su sadržani različiti elementi vjerovanja koji su omogućili utvrđivanje dimenzija u širokom prostoru vjerovanja. Faktorskom analizom je na šesnaest visoko saturiranih tvrdnji utvrđeno da postoje četiri faktora, koji su nazvani: «kršćansko vjerovanje» (F1), «praznovjerje-nadnaravno» (F2), «kozmička ireligija» (F3) i «praznovjerje-stereotipi» (F4)⁵. Hipotezom – H4 očekivali smo pozitivnu korelaciju između faktora «poštovanje života (F1) i «zaštita života» (F2) i faktora «kršćansko vjerovanje», a jednako tako između faktora «autonomija prirode» (F2) i nekih drugih faktora vjerovanja.

⁵ Frekvencije o vjerovanju navedene su u članku K. Nikodema: Genetički inženjering i nova duhovnost. Socijalna ekologija 14(3), 2005, na str. 181.

Tablica 8 - Faktorska struktura na instrumentu vjerovanje (varimax) ⁶

red. broj	U ŠTO VI OSOBNO VJERUJETE?	DIMENZIJE (FAKTORI) VJEROVANJA			
		F1	F2	F3	F4
1.	Na kraju vremena Krist će ponovno doći na Zemlju	.894			
2.	Biblija je doista riječ Božja	.892			
3.	Crkva je stvorena od Boga	.891			
4.	Postoji raj i pakao	.874			
5.	Čovjek nije stvoren na sliku Božju, već je proizvod kozmičke slučajnosti	-.715			
6.	Postoji osobni Bog (Bog – osoba)	.667			
7.	Ne postoji Bog, ali postoji nešto nadzemaljsko	-.591			
8.	Neke osobe mogu stupiti u kontakt s mrtvima		.860		
9.	Postoje ljudi koji mogu baciti urok ili prokletstvo		.812		
10.	U duhove		.635		
11.	U radiesteziju i bioenergiju		.595		
12.	Ljudi žive u svemiru koji je umjetna tvorovina superiornih bića			.784	
13.	Postoji mnoštvo beskrajnih svemira kojima upravljaju bića superiorne inteligencije			.727	
14.	Osnovno Božje svojstvo je periodična promjenjivost Dobra i Zla			.625	
15.	13 je nesretni broj				.819
16.	Horoskop točno predviđa budućnost				.762

Ekstrahirani faktori tumače 64,62% ukupne varijance

Tablica 8a pokazuje da je utvrđeno nekoliko korelacijskih veza između faktorskih struktura na ovim dvama instrumentima, osim sa faktorom vjerovanja nazvanim «praznovjerje - nadnaravno» s kojim nije utvrđena nijedna značajna korelacija s bilo kojim od tri faktora «biocentrizma».

Prema statističkim kriterijima ($p < 0,01$) tri su značajne korelacijske veze među faktorima: prvo, između faktora «poštovanje života» (F1) i «kršćansko vjerovanje» (.165); drugo, između faktora «autonomija prirode» (F2) i dva faktora -

⁶ Faktorska analiza provedena na svih 20 čestica pokazala je da neke čestice ne udovoljavaju kriterijima jednostavne strukture pa su u analizi izostavljene a zadržano je 16 čestica.

«praznovjerje-stereotipi» (.221) i «kozmička ireligija» (.105); treće, između «zaštita života» (F3) i faktora «kršćansko vjerovanje» (.224).

Tablica 8a – Značajne korelacije faktorskih struktura na instrumentima «odnos prema životu» (»biocentrizam») i «vjerovanje»

	POŠTOVA- NJE ŽIVOTA	AUTONO- MIJA PRIRODE	ZAŠTITA ŽIVOTA
	(F1)	(F2)	(F3)
Kršćansko vjerovanje	.165*	-.069	.224*
Praznovjerje-nadnaravno	.086	-.063	.029
Kozmička ireligija	.055	.105**	.016
Praznovjerje-stereotipi	-.038	.221*	-.046

* $p < 0,1$; ** $p < 0,05$

Zaključno: Shvaćanje autonomije prirode kao samostalnog sustava života, neovisnog o životu ljudi ili životu same planete Zemlje, povezano je s ljudskom kulturom preko različitih «alternativnih vjerovanja» koja ovdje nazivamo «praznovjerje-stereotipi» i «kozmička ireligija». Oblici «praznovjerja» poznati su u svim kulturama. Beskrajn svemir i njegova inteligencija, izazivaju mnoštvo nepoznanica i neotkrivenih činjenica i kozmičkih zakona, što se i danas kao posljedica toga izražava u osobnim religijskim uvjerenjima (vjerovanjima) u njihov utjecaj na čovjeka. To je ponajprije slučaj kod onih ispitanika koji su, iz različitih razloga, vjerojatno manje skloni tradicionalnoj institucionalnoj kršćanskoj religiji, ili se kod takvih ispitanika više manifestira preferiranje «privatnog» («subjektivnost», «autonomija», «sloboda», «zajednica») nasuprot «javnog» («objektivno», «dužnost», «kontrola»), tj. u njihovoj religioznosti odražava se «privatiziranje» i «individualiziranje» religije (Luckmann, 1967; Berger, 1969), odnosno «dualiziranje» religije (Campiche, 2004).

S druge pak strane «poštovanje života» i «zaštita života», povezani su s objavljenom religijom - kršćanskim vjerovanjem, što je sasvim logično jer judejsko-kršćanska religijska objava i religijska tradicija polaze od Božjeg stvaranja života i čovjekove odgovornosti za život. U kršćanskom (posebice katoličkom) vjerovanju visoko se cijeni život, što pokazuju i javno deklarirani stavovi u enciklikama (EV, 1995). (Interpretativni sklop je sličan onome za instrument «smrt i smisao života»). Jednostavno rečeno ili promatrano u kategorijama «institucionalno» - «neinstitucionalno», «javno» - «privatno», nameće se sljedeći zaključak: poštovanje i zaštita života povezano je s kršćanstvom (institucionalno, javno), a autonomija prirode s praznovjerjem (neinstitucionalno, privatno).

IV. Biocentrični profil ispitanika

7. «Odnos prema životu» i obilježja ispitanika

Što se tiče sociodemografskih obilježja ispitanika, pretpostavili smo (H5) da će «poštovanju života» i «zaštiti života» biti sklonije žene, ispitanici više «desno» politički samopozicionirani, skromnijega imovnog stanja, dužeg življenja u selu, polaznici KBF i PMF, te završne godine studija. Ovakva općenita hipoteza nije se u cjelini potvrdila. Primijenjenom analize varijance hipoteza je potvrđena samo kod nekih obilježja i nekih dimenzija (faktora).

Zato ćemo pokazati kakav je odnos između dimenzija biocentričnosti (F1, F2 i F3) i obilježja ispitanika: sociodemografska obilježja i pripadnost fakultetu.

7.1 Sociodemografska obilježja

Od nekolicine sociodemografskih obilježja analiza varijance utvrdila je postojanje značajnih razlika samo s obzirom na obilježja «spol» i «fakultet» i to samo na nekim faktorima. Za obilježja «dužina boravka u naselju» (veličina naselja), «imovno stanje obitelji», «godina studija» i «političko samopozicioniranje» nisu utvrđene statistički značajne razlike niti na jednom faktoru, tj. ova obilježja nisu se pokazala diskriminatornima.

Obilježje «spol» pokazalo se diskriminatorno u odnosu na prvi i drugi faktor. Iz tablica 11 i 12 vidi se da su žene sklonije faktoru «poštovanje života» - F1 (tablica 9), a muškarci skloniji faktoru «autonomija prirode» - F2 (tablica 10).

Tablica 9 - «Poštovanje života» (F1) s obzirom na spol

	M	F = 14,104 F<0,01	kontrast
Muški	-.1490		muški<ženski
Ženski	.1873		

Tablica 10 - «Autonomija prirode» (F2) s obzirom na spol

	M	F = 12,893 F<0,01	kontrast
Muški	.1426		muški>ženski
Ženski	-.1793		

Što se ženskog spola tiče, rezultati se mogu primjereno shvatiti i tumačiti u kontekstu ekofeminizma i kritike «muške», «patrijarhalne» civilizacije (Radford Reuther, 1994; Galić, 1999, 2004; Geiger, 2002). Žene su, po mnogim mišljenjima, senzibilnije za ekološke probleme. Povezuju ih s položajem i ulogom Zemlje (rađanja, plodnosti i trpljenja) prema čovjeku, s problemima položaja žene u društvu, pa su one tankočutnije i u pitanju prihvatanja koncepta vrednovanja života po kojemu se prema svakom obliku života (životinje i biljke) treba odnositi sa

strahopoštovanjem i ljubavi, jer obogaćuje i ljudski život, i jer život ima vrijednost po sebi. Suprotno od žena, muškarci vjerojatno više prihvaćaju prepoznatljivo postojanje dvaju svjetova. Čovjekov svijet i svijet prirode, pa možda otuda njihova veća sklonost «autonomiji prirode» kao osnovi takvoga distingviranoga shvaćanja svijeta.

7.2 Pripadnost fakultetu

Analiza varijance utvrdila je na dva od tri faktora na instrumentu «biocentrizam» značajne razlike između fakulteta i to na faktorima: «poštovanje života» (F1) i «zaštita života» (F3).

Tablica 11 – «Poštovanje života» (F1) s obzirom na pripadnost fakultetu (analiza varijance)

	M		kontrast
Filozofski	.0685	F = 4,529 F < 0,01	KBF>Stroj., PMF
Strojarski	-.1752		
KBF	.3057		
PMF	.2559		
Medicinski	-.0206		

«Poštovanju života» (F1) relativno su najviše skloni studenti/ce KBF-a, a najmanje studenti/ce Strojarsstva i PMF-a, pa su i najveće razlike između skupine studenata/ica KBF-a s jedne strane i Strojarsstva i PMF-a s druge strane.

Tablica 12 - «Zaštita života» (F3) s obzirom na pripadnost fakultetu analiza varijance)

	M		kontrast
Filozofski	-.0147	F = 3,959 F < 0,01	KBF>PMF
Strojarski	.0168		
KBF	.2766		
PMF	-.3567		
Medicinski	-.1254		

«Zaštiti života» (F3) relativno su najviše skloni studenti/ce KBF, a najmanje studenti/ce PMF. Između tih fakulteta su i najveće relativne razlike u prihvaćanju ovog faktora.

Zaključno. Rezimiramo li nalaze dobivene analizom varijance na sociodemografskim obilježjima (7.1) i pripadnost fakultetu (7.2), tada se, glede triju dimenzija (faktora), može reći da je ona utvrdila sljedeće:

- da su faktoru «poštovanje života» (F1) relativno sklonije žene i studenti/ce KBF;
- da su faktoru «autonomija prirode» (F2) relativno skloniji muški ispitanici;

- da su faktoru «zaštita života» (F3) relativno su najviše skloni studenti/ce KBF. Također je utvrđeno da nema značajnih razlika među ispitanicima s obzirom na obilježja «veličina (tip) naselja», «imovno stanje obitelji», «politička orijentacija» i «godina studija».

Na kraju ove analize, pregleda radi, navest ćemo (tablica 13) značajne korelacije između triju faktora «odnos prema životu» (biocentrizam) i faktora drugih instrumenata, koje identificiraju neke karakteristike profila biocentrične orijentacije.

Tablica 13 – Korelacije fakorskih struktura «biocentrizma» i drugih pitanja

POŠTOVANJE ŽIVOTA	AUTONOMIJA PRIRODE	ZAŠTITA ŽIVOTA
Odgovornost za sav život	Odgovornost za ljudski život	Odgovornost za sav život
Smisao života u vjeri u Boga	Smisao života u individualnom	Smisao života u vjeri u Boga
Ekocentrizam	Antropocentrizam	Ekocentrizam
Kršćansko vjerovanje	Praznovjerje-stereotipi Kozmička ireligija*	Kršćansko vjerovanje
Studentice	Studenti	
KBF		KBF

* $p < 0,05$

V. ZAKLJUČNO

I.

U ovom radu prezentirani su i analizirani rezultati empirijskog istraživanja (percepcije) «odnosa prema životu» i drugim živim bićima - dimenzije biocentrizma, te njihova povezanost sa dimenzijama samo nekoliko aktualnih pitanja koja tvore kontekst objašnjenja dimenzija biocentričnosti: «smrt i smisao života», «odgovornost za život», «socijalnoekološke orijentacije» i «vjerovanje».

Pojam «život» u istraživanju je definiran kao svaki organski oblik života - živo biće uključujući i čovjeka. Pritom se taj pojam primijenio i na život vrsta.

Kao komplementarni pojam za «odnos prema životu» korišten je pojam «biocentričnost» tj. kompaktan sustav vrednota komponiranih oko jedne ključne vrednote - «život» i koji izražava usmjerenost pojedinca, njegovu opću orijentaciju u ponašanju (ekonomskom i moralnom itd.) uvažavajući intrinzičnu /neki stupanj

vrijednosti/ vrijednost života. Kao empirijski produkt on se (donekle) razlikuje od općeg pojma «biocentizam» kao pogleda na kompleksni sustav života, koji je, kao što je navedeno, zasnovan na četiri temeljna načela (Taylor, 1986: 99-100).

II.

Analizu rezultata istraživanja završit ćemo kratkim osvrtom na tri postavljene hipoteze.

Hipoteza 1. Prvom hipotezom pretpostavljeno je da će se većina ispitanika složiti s postavljenim tvrdnjama, odnosno da visoko cijeni život kao vrijednost. Rezultati istraživanja su to potvrdili (tablica 1), što znači da ispitanici imaju relativno formirano stajalište o odnosu prema životu. Naime, u najvećem broju distribucija frekvencija, visok postotak ispitanika (72%-93%) pozitivno percipira život, što znači da prihvaća («slažem se» i «u potpunosti se slažem») postavljenu tvrdnju. Također je u najvećem broju distribucija frekvencija relativno mali postotak (između 4,3% i 14,6%) «neopredijeljenih» («ne znam nisam siguran»), a u svega dvije distribucije (broj 3 i 4) taj postotak 25,0 odnosno 28,0. Isto tako u samo dvije tvrdnje (broj 12 i 13) je visok postotak ispitanika (90,8% i 76,2%) koji se ne slažu («ne slažem se» i «uopće se ne slažem») s njima. (U faktorskoj analizi pokazalo se da ove dvije tvrdnje po svom sadržaju pripadaju zasebnom faktoru).

Hipoteza 2. Odnos prema životu pretpostavlja neke (latentne) koncepte razumijevanja života. Naravno da istraživači život mogu i drugačije konceptualizirati, nego što je to učinjeno u ovom istraživanju koje polazi od teze o postojanju različitih oblika života (Cifrić, 2005:205). Zato i govorimo o «biocentričnom pogledu», «biocentričnosti», «biocentričnim dimenzijama» utvrđenim na jednom instrumentu, u specifičnim okolnostima i uzorku. Drugom hipotezom tvrdili smo da kod ispitanika postoji više dimenzija percepcije života, što će utvrditi faktorska analiza.

Faktorska analiza utvrdila je tri faktora (dimenzije) percepcije «odnosa prema životu»: «poštovanje života» (F1), «autonomija prirode» (F2) i «zaštita života» (F3). Dobiveni faktori potvrđuju hipotezu da se život ne percipira jedinstveno, nego da postoje različite dimenzije percepcije života koje impliciraju neke šire koncepte razumijevanja života.

Korelacija između faktora pokazala je da su prva («poštovanje prirode») i treća («zaštita života») dimenzija međusobno povezane (.303) i vjerojatno su dio jednog šireg koncepta odnosa (ispitanika) prema životu, dok je prva i druga dimenzija («autonomija prirode») negativno povezana (-.125) i vjerojatno pripada nekom drugom autonomnom konceptu života (koji nije bio zastupljen u instrumentu istraživanja).

Kao što je već ranije na temelju rezultata ovog istraživanja u analizi instrumenta «odgovornost za život» (Cifrić, 2005, Cifrić, 2005a) ukazano na razlikovanje dva sustava života («čovjekov život» i «sav život»), tako se i ovdje u odgovorima ispitanika o «odnosu prema životu» prepoznaju dva komplementarna (sinhrona) sustava razumijevanja života a time i vrednovanja života: prvi takav sustav je

«čovjekov život» (kultura, odnosno društvo) a drugi sustav je «život prirode» (neljudska živa bića) kao osnovna polazišta percepcije života. To potvrđuje tezu da se odnos prema životu u socijalizacijskom procesu formira kao dvojak odnos: odnos prema čovjeku u ostatku svijeta, odnosno još uvijek u sklopu kartezijanske paradigme. Biocentričnost kao opća orijentacija prema životu, dakle i ovdje se može shvatiti u užem i širem smislu: kao antropocentrična biocentričnost i biocentrična biocentričnost, dakako ovisno o tome što mislimo na koga (ili na što) se sve odnosi pojam «život». Naime, pojedinac u svom djelovanju može više (ili isključivo) respektirati vrijednost «samo ljudskoga života» ili pak vrijednost «svega života», života kao takvog (svakog oblika života), pa se po tome njegovo ponašanje prepoznaje kao antropocentrično odnosno biocentrično.

To znači da treba diferencirano shvatiti biocentričnost. Antropocentrična biocentričnost i biocentrična biocentričnost nisu dva pola, odnosno dvije krajnosti, na jednoj istoj osi, nego dvije paralelne orijentacije u sklopu biocentrizma, odnosno biocentričnom prostoru (prostoru stavova i vrednota). Čovjek se ne ponaša isključivo: antropocentrično ili biocentrično, pa se taj odnos u povijesnom smislu ne može linearno shvatiti kao slijed ili isključivosti u biocentrizmu. Opozit antropocentrizmu može biti ekocentrizam, odnosno fiziocentrizam, jer antropocentrizam simbolizira čovjekovu (vrijednosnu) izdvojenost iz prirode (živog svijeta) ili u prirodi povlašten (i njoj nadređen) oblik života, a ekocentrizam (fiziocentrizam) značio bi suprotno. U bioetičkim razmišljanjima za potonju orijentaciju i kod nas se prihvaćaju Reichov termin «ekološka bioetika» odnosno Potterov termin «globalna bioetika» (Tomašević, 2005:254).

Hipoteza 3. Treća hipoteza odnosila se na povezanost dimenzije biocentrizma i dimenzija (ili varijabli) nekih drugih instrumenata. Radilo se o hipotetičkom sklopu koji je obuhvaćao pet posebnih hipoteza koje su objašnjene u kontekstu analize i interpretacije empirijskih rezultata. Ovdje ćemo navesti samo osnovne nalaze pozitivnih korelacija glede triju utvrđenih dimenzija biocentričnosti (F1, F2 i F3) i dimenzija utvrđenim na drugim instrumentima (tablica 13). Također se ne ćemo ponovno osvrnuti na analizu provjere hipoteza jer je o tome već bilo riječi u članku, nego ćemo navesti samo karakteristična obilježja triju dimenzija biocentričnosti. To pokazuje svojevrsan profil ispitanika po dimenzijama biocentričnosti u kojemu se iščitava njihovo razumijevanje života.

1. «Poštovanju života» (F1) relativno su skloniji ispitanici koji preferiraju «odgovornost za sav život», «smisao života u vjeri u Boga», «ekocentričnost», «kršćansko vjerovanje», ženskog su spola i studiraju na KBF-u.
2. «Autonomiji prirode» (F2) relativno su skloniji ispitanici koji preferiraju «odgovornost samo za ljudski život», «smisao života u individualizmu», «antropocentričnost», «praznovjerje-stereotipi» i muškog su spola.
3. «Zaštiti života» (F3) relativno su skloniji ispitanici koji preferiraju «odgovornost za sav život», «smisao života u vjeri u Boga», «ekocentrizam» i «antropocentrizam», «kršćansko vjerovanje» i studiraju na KBF-u.

III.

Na kraju ove analize rezultata i zaključaka potrebno se kritički osvrnuti na osnovu istraživačkih rezultata – na instrument (kojega smo nazvali «biocentrizam») i validnost zaključaka.

Što se tiče zaključaka za pripomenuti je dvije činjenice: (a) zaključci su ograničeni na studentsku populaciju na zagrebačkom sveučilištu. Vrijednim držimo činjenicu da su u uzorak odabrani raznorodni fakulteti (Filozofski, Fakultet strojarstva i brodogradnje, Katolički bogoslovni fakultet, Medicinski fakultet i Prirodoslovno-matematički) koji uglavnom «pokrivaju» neke različitosti među studentima; (b) istraživanje nije provedeno na reprezentativnom uzorku pa i zbog toga postoji ograničenje. Razlog tome je u činjenici da je cjelokupno istraživanje provedeno u okviru projekta bez zamoljene dodatne financijske potpore, ali s jakom voljom istraživača da se neki aspekti bioetičke problematike istražuju kako empirijski, tako i iz sociološkog vidokruga.

Što se pak tiče istraživačkog instrumenta, pokazalo se da neke čestice (varijable) kao što su pod rednim brojem 12 i 13 pripadaju samostalnom faktoru («autonomija prirode» - F2) pa je upitno treba li ih zadržati u eventualno nekom ponovljenom istraživanju. Također je zapaženo da su većina distribucija frekvencija izrazito pozitivno zakošene, što nalaže provjeru njihovih metrijskih karakteristika i potrebnu rekonstrukciju instrumenta. To se jednako odnosi i na druge instrumente.

LITERATURA

- Altner, G. (1998). **Leben in der Hand des Menschen. Die Brisanz des biotechnischen Fortschritts.** Darmstadt: Primus.
- Altner, G. (1991). **Naturvergessenheit. Grundlagen einer umfassenden Bioethik.** Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Berger, P. L. (1969). **The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion.** New York: Anchor Books.
- Berger, P. L. / Luckmann, Th (1966). *Secularization and Pluralism, IJRS 2.*
- Blažević, J. / Nikić, M. / Koprek, I. (2001). Duhovni i religiozni pokreti. U: Aračić, P. /ur/. **Jeremija, što vidiš? (Jr 24,3). Crkva u hrvatskom tranzicijskom društvu.** Đakovo: Diacovensia. Str. 151-183.
- Brock, L. (2004). Die Bedeutung natürlicher Ressourcen in den Kriegen der Gegenwart. In. **Jahrbuch Ökologie 2005.** München: Beck. S. 87-101.
- Campiche, R. J. (2004). **Die zwei Gesichter der Religion. Faszination und Entzauberung.** Zürich: Theologischer Verlag (TVZ).

- Catton, W. R. Jr. / Dunlap, R. E. (1978). Environmental Sociology: A New Paradigm. **American Sociologist**, Vol 13 (Febr.):41-49.
- Cifrić, I. (2000). **Bioetika i ekologija**. Zaporešić: Matica hrvatska.
- Cifrić, I. (2001). Bioetika i sociologija. **Filozofska istraživanja**, 21(4):599-608.
- Cifrić, I. (2004). Orijehtacijski identitet. Socijalnoekološke orijentacije kao obilježja identiteta. **Socijalna ekologija**, 13(3-4):221-255.
- Cifrić, I. (2005). Antropocentrična i biocentrična odgovornost za život. **Socijalna ekologija**, 14 (3): 195-216.
- Cifrić, I. (2005a). Odgovornost za život u kontekstu bioetičkih pitanja. **Socijalna ekologija**, 14(4):295-326.
- Cifrić, I. (2005b). Verantwortung für das Leben oder Konformismus? «1. **Südosteuropäisches Bioethik-Forum**», Mali Lošinj 16-18 Juni.
- Cifrić, I. (2005c). Čovjekov odnos prema životu. «4. **Lošinjski dani bioetike**», Mali Lošinj 13-15. lipnja.
- Cifrić, I. / Nikodem, K. (2005). Eutanazija u socijalnom i religijskom kontekstu. **Dani bioetike**, Rijeka 23-25 svibnja.
- Čović, A. (2004). **Etika i bioetika**. Zagreb: Pergamena.
- Čulig, B. (1991). Globalne ekološke orijentacije – hijerarhijska faktorska analiza. **Revija za sociologiju**, 22(1-2):121-151.
- EV - Evangelium vitae** (1997). Zagreb: KS.
- Featherstone, M. /Lash, S. / Robertson, R. /ed./ (1995). **Global Modernities**. London: Sage.
- Fischer-Kowalski, M. et al. (1997). **Gesellschaftlicher Stoffwechsel und Kolonisierung von Natur. Ein Versuch in Sozialer Ökologie**. Amsterdam: G+B Verlag Fakultas.
- Fürstenberg, F. (1982). Der Trend zur Sozialreligion. In: Gemper, B. G. /Hrsg./ **Religion und Verantwortung als Elemente gesellschaftlicher Ordnung**. Siegen. S. 271-284.
- Galić, B. (1999). Ekofeminizam – novi identitet žene. **Socijalna ekologija** 8(1-2):41-55.
- Galić, B. (2004). Seksistički diskurs rodnog identiteta. **Socijalna ekologija**, 13(3-4):305-320.
- Geiger, M. (2002). Spiritualni aspekti ekofeminizma. **Socijalna ekologija**, 11(1-2):15-27.
- Görg, Ch. (1999). **Gesellschaftliche Naturverhältnisse**. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Gruhl, H. (1979). Wie lange noch Weltzerstörung? U: Pies, E. **Überleben wir die Zukunft**. Stuttgart: Kreuz Verlag. S. 26-27.
- Grul, H. (1985). Jedna planeta je opljačkana. Beograd: Prosveta.

- Huber, J. (1995). **Nachhaltige Entwicklung. Strategien für eine ökologische und soziale Erdpolitik.** Berlin: Sigma.
- Hughes, J. D. (2001). **An Environmental History of the World.** London: Routledge.
- Huntington, S. P. (1998). **Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka.** Zagreb: Izvori.
- Jonas, H. (1990). **Princip odgovornost.** Sarajevo: Veselin Masleša.
- Kimura, R. (1996). Bioetika kao nadinterdisciplinarna znanost. **Društvena istraživanja**, 5(3-4):589-596.
- Kösters, W. (1993). **Ökologische Zivilisierung. Verhalten in der Umweltkrise.** Darmstadt.
- Kufirin, K. (1996). Ekološki stavovi i spremnost za ekološki angažman. **Socijalna ekologija**, 5(1):1-20.
- Küng, H. (1992). **Projekt Weltethos.** München; Zürich: Piper.
- Küng, H. (2005). **Der Anfang aller Dinge. Naturwissenschaft und Religion.** München/Zürich: Piper.
- Leakey, R. / Lewin, R. (1995). **The Sixth Extinction**, New York et al: Anchor Books.
- Lenk, H. / Ropohl G. /Hg./. (1987). **Technik und Ethik.** Stuttgart: Reclam.
- Leopold, A. (1966). The Land Ethic. U: **A Sand County Almanac.** New York: Oxford University Press. Str. 217-269.
- Luckmann, T. (1967). **The Invisible Religion: The Problem of Religion in Modern Society.** New York: Macmillan.
- Marietta, Don E. (1995). **For People and The Planet. Holism and Humanism in Environmental Ethics.** Philadelphia: Temple University Press.
- Markus, T. (2004). **Ekologija i antiekologija. Kasna tehnička civilizacija i mogućnost radikalnog ekologizma.** Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo i Zavod za sociologiju.
- Meadows D. et al. (1973). **Granice rasta.** Zagreb: Stvarnost.
- Meadows, D. i D. / Randers, J. (1992). **Die neuen Grenzen des Wachstums.** Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Matulić, T. (2001). **Bioetika.** Zagreb: Glas Koncila.
- Naess, A. (1989). **Ecology, Community and Lifestyle.** Cambridge: Cambridge University Press.
- Nikodem, K. (2005). Genetički inženjering i nova duhovnost. Smisao života i smrti u posljednjem ljudskom kontekstu. **Socijalna ekologija** 14 (3):171-193.
- Nikodem, K. (2005a). Gentechnik und neue Spiritualität. «1. Südosteuropäisches Bioethik-Forum», Mali Lošinj 16-18 Juni.

- Nikodem, K. (2005b). Biogenetička i kibernetička koncepcija ljudskoga. «**4. Lošinjski dani bioetike**», Mali Lošinj 13-15 lipnja.
- Norton, B. G. (1993). Environmental ethics and weak anthropocentrism. U: Armstrong, S. J. / Botzler, G. /ed/. **Environmental Ethics**. New York: McGraw-Hill, inc. Str. 266-291.
- Ömer-Rieder, B. (2005). Nachhaltigkeitsinnovationen - was sie sind und wie sie entstehen. In: **Jahrbuch Ökologie 2006**. München: Beck. S. 20-31..
- Ponting, C. (1993). **A Green History of the World. The Environment and the Collapse of Great Civilizations**. New York: Pegguin Books.
- Potter, V. R. (1971). **Bioethics: Bridge to the Future**. Engelwood Cliffs, Prentice-Hall.
- Potter, V. R (1971). **Bioethics – Bridga to the Future**.Engelwood Cliffs, N. J., Prentice- Hall.
- Potter, V. R. (1988). **Global Bioethics: Building on the Leopold Legacy**. East Lansing: Michigan State University.
- Pozaić, V. (1991). **Ekologija.Znanstveno – etičko – teološki upiti i obzori**. Zagreb: Filozofsko-teološki institut DI.
- Radermacher, F. J. (2002). **Balance oder Zerstörung. Ökosoziale Marktwirtschaft als Schlüssel zu einer weltweiten nachhaltigen Entwicklung**. Wien: Ökosoziales Forum Europa.
- Radford Reuther, R. (1994). **Gaia & Gott. Eine ökofeministische Theologie der Heilung der Erde**. Luzern: Exodus.
- Ray, E. i Schaap, W. H. (2004). **Bioteror. Proizvodnja ratova na američki način**. Zagreb: Euroknjiga.
- Renner, M. (2004). Anatomie der Ressourcenkriege. In: **Jahrbuch Ökologie 2005**. München: Beck. S. 102-113.
- Rifkin, J. (1999). **Biotehnoško stoljeće**. Zagreb: Jesenski & Turk; Hrvatsko sociološko društvo..
- Ropohl, G. (1997). Ethik und Technikbewertung. In: Burger, H. /Hrsg./. **Wissenschaft und Ethik – zbornik**. Zagreb: Kroatisher Humboldtianer-Klub. S. 89-105.
- Schweitzer, A. (1997). **Ehrfurcht vor dem Leben**. München: Beck.
- Shiva, V. (1998). **Biopiracy. The Plunder of Nature and Knowledge**. London. Green Books Ltd.
- Spengler, O. (1990). **Propast zapada II**. Beograd: Književne novine.
- Steiner, D. (1992). Auf dem Weg zu einer allgemeinen Humanökologie: Der kulturökologische Beitrag. In: Glaeser, B. / Teherani-Krönner, P. /Hrsg./. **Humanökologie und Kulturökologie**. Opladen: Westdeutscher Verlag. S. 191-219.

- Šegota, I. (1994). **Nova medicinska etika (bioetika)**. Rijeka: Medicinski fakultet.
- Šegota, I. (1998). Etički komiteti i bioetika. **Socijalna ekologija**, 7(1-2):55-78.
- Taylor, P. W. (1986). **Respect for Nature. A Theory of Environmental Ethics**. New Jersey: Princeton University Press.
- Tomašević, L. (2005). Razvojni put bioetike – od mostovne bioetike do bioprava i ljubavi prema životu. U: Ančić, N. /ur/. **Na granicama riječi**. Split: Crkva u svijetu. Str. 243-257.
- Tomić-Koludrović, I. / Leburić, A. (2002). **Sociologija životnog stila.: prema novoj metodološkoj strategiji**. Zagreb: Jesenski & Turk; Hrvatsko sociološko društvo.
- Toynbe, A. (1970). **Istraživanja istorije**. Beograd: Prosveta.
- Visković, N. (1996). **Životinja i čovjek**. Split: Književni krug.
- Visković, N. (2001). **Stablo i čovjek**. Zagreb: Antibarbarus.
- Weinzierl, H. (2005). Nachhaltige Lebensstile als Kulturenentwurf! In: **Jahrbuch Ökologie 2006**. München: Beck. S. 39-45.
- Wolff, F. / Petschow, U. (2004). Konflikte um genetische Ressourcen in den Landwirtschaft. In: **Jahrbuch Ökologie 2005**. München: Beck. S. 114-130.

RELATION TOWARD LIFE CONTEXT OF BIOCENTRIC ORIENTATION

Ivan Cifrić

Department of Sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb

Summary

In this paper the author analyses the results of empirical research of the perception of 'the relation toward life' (biocentrism). The hypothesis in this paper is that biocentrism is multi-dimensional and that individual dimensions of biocentrism are connected with dimensions of perceiving the problem: 'comprehension of death and meaning of life', 'irresponsibility for life', 'social and environmental orientation' and 'believing'.

The research has been carried out at five faculties of the University of Zagreb, in 2004, (N=492) with university students on the first and final year of study. Techniques of bivariate and multivariate statistics have been applied.

Factor analysis has shown three dimensions (factors) of biocentricity: 'respect of life' (F1), 'autonomy of nature' (F2) and 'life protection' (F3). Factors (dimensions) on other applied instruments have been established using the same technique. The correlation of dimensions of 'biocentrism' with dimensions established on other instruments has shown a positive connection: Respondents who prefer 'responsibility for all life' are more inclined to 'respect for life', they find the meaning of life in 'the faith of God', they are eco-centrally oriented, they are of 'Christian creed', of female sex and study at the Roman Catholic Theological Faculty (RCTF); respondents who prefer 'responsibility only for human life' are relatively inclined to 'the autonomy of nature', the meaning of life they find in 'individualism', they are 'anthropocentrically' oriented, incline to 'superstition-stereotypes', they are of male sex; respondents who prefer 'responsibility for all life' are more inclined to 'protection of life', they find the meaning of life in 'the faith of God', they are 'eco-centrally' oriented, are of 'Christian creed' and study at RCTF.

Key words: biocentrism, responsibility for life, religion, meaning of life, social and environmental orientation, university students

DAS VERHÄLTNISS ZUM LEBEN KONTEXT DER BIOZENTRISCHEN ORIENTIERUNG

Ivan Cifrić

Abteilung für Soziologie, Philosophische Fakultät in Zagreb

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit werden Resultate der empirischen Forschung der Wahrnehmung „des Verhältnisses zum Leben“ (Biozentrismus) analysiert. Die Arbeitshypothese ist, dass der Biozentrismus mehrdimensional ist, und dass einzelne Dimensionen des Biozentrismus verbunden sind mit Dimensionen der Perzeption von Problemen: „Auffassung vom Tod und vom Sinn des Lebens“, „Verantwortung für das Leben“, „sozioökologische Orientierung“ und „Glaube“.

Die Erhebung wurde 2004 an fünf Fakultäten der Zagreber Universität an einem adäquaten Muster von 492 Probanden aus dem ersten und letzten Studienjahr durchgeführt. In der Analyse wurden Techniken der bivariaten und der multivariaten Statistik angewandt.

Durch die Faktoranalyse wurden drei Dimensionen (Faktoren) des Biozentrismus festgestellt: „Respektieren des Lebens“ (F1), „Autonomie der Natur“ (F2) und „Schutz des Lebens“ (F3). Mit Hilfe derselben Technik wurden Faktoren (Dimensionen) an anderen angewandten Instrumenten festgestellt. Die Korrelation von Dimensionen „Biozentrismus“ mit den an anderen Instrumenten festgestellten Dimensionen hat eine positive Verbundenheit gezeigt: Dem „Respektieren des Lebens“ sind relativ geneigter diejenigen Probanden, die der „Verantwortung für das gesamte Leben“ Vorzug geben, die den Sinn des Lebens im Glauben an Gott finden, die „ökozentrisch“ orientiert sind, die „sich zum katholischen Glauben bekennen“, die weiblichen Geschlechts sind und an der Katholisch - Theologischen Fakultät studieren; „der Autonomie der Natur“ sind relativ geneigter diejenigen Probanden, die der „Verantwortung für das menschliche Leben“ Vorzug geben, die den Sinn des Lebens „im Individualismus“ finden, die „anthropozentrisch orientiert“ sind, die zu „Aberglauben – Stereotypen“ neigen, die männlichen Geschlechts sind; dem „Schutz des Lebens“ sind relativ geneigter diejenigen Probanden, die „der Verantwortung für das gesamte Leben“ Vorzug geben, die den Sinn des Lebens im „Glauben an Gott“ finden, die ökozentrisch orientiert sind, die „sich zum katholischen Glauben bekennen“ und die an der Katholisch - Theologischen Fakultät studieren.

Schlüsselwörter: Biozentrismus, Verantwortung für das Leben, Religion, der Sinn des Lebens, sozioökologische Orientierung, Studenten